

الگوی مدیریتی شهید سلیمانی در بحران داعش در عراق

(مطالعه موردی: مرحله حین بحران ۱۳۹۶-۱۳۹۳)

ابوالفضل امیری^۱ | روح‌الله سعادت اکبری^{۲*}

سال شانزدهم

بهار ۱۴۰۳

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۱۶

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۰/۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۲۷

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱۲/۲۹

صص: ۵۲-۱۱

شابا چاپی: ۳۵۶۴-۳۰۰۸

الکترونیکی: ۵۲۸۵-۲۶۴۵

چکیده

منطقه غرب آسیا به دلایل ژئواستراتژیکی و ژئوکانومیکی و ژئوکالچری همواره آستان انواع بحران‌ها می‌باشد و قدرت‌های استکباری از راه‌های مختلف درصدد ایجاد بحران در کشورهای منطقه بوده‌اند. آنها از طریق تشکیل و تجهیز گروه‌های تروریستی، جنگ‌های نیابتی را بر کشور عراق و سوریه تحمیل نمودند. جمهوری اسلامی ایران نیز در جهت مصون‌ماندن از این بحران‌ها با استفاده از ظرفیت‌های خود تحت فرماندهی بی‌بدیل شهید سلیمانی به مقابله با طرح‌های آمریکا در منطقه پرداخته است و توطئه‌های آمریکا را به شکست کشاند. از آنجاکه تبیین الگوی مدیریت موفق شهید سلیمانی به‌عنوان الگوی بومی، مکتبی و درس‌آموز می‌تواند راهگشای بحران‌های آتی کشور باشد، این مقاله با روش تحقیق کیفی و باهدف توسعه‌ای درصدد تبیین الگوی مدیریتی شهید سلیمانی در مبارزه با بحران داعش در عراق بوده است. در این تحقیق علاوه بر واکاوی بیانات مقام معظم رهبری (دام‌طه‌العالی)، سخنرانی‌های شهید سلیمانی، مصاحبه‌های نخبگان نظامی و سیاسی با ۱۲ نفر از هم‌زمان شهید در میدان مبارزه با داعش به روش نمونه‌گیری قضاوتی مصاحبه و گفتگو انجام پذیرفته است و در این تحقیق بر اساس روش شناسی علمی، جدول‌هایی شامل نقل‌قول‌ها، مضمون‌های پایه، مضمون‌های سازمان‌دهنده و مضمون‌های فراگیر تنظیم و پس از تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از روش تحلیل شبکه مضمون‌ها به کمک نرم‌افزار Maxqda2020، تعداد ۲۷۱ مضمون پایه، ۸۷ مضمون سازمان‌دهنده و ۱۰ مضمون فراگیر استخراج و در نهایت این مضامین فراگیر ذیل ابعاد چهارگانه ویژگی‌های فردی، مدیریت معنوی، مدیریت آینده‌پژوهانه و رهبری حکمت بنیان که ابعاد اصلی مدیریت بحران سردار قاسم سلیمانی را نشان می‌دهند طبقه‌بندی و ارائه شده است.

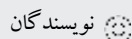
کلیدواژه‌ها: حاج قاسم سلیمانی، مدیریت بحران، مدیریت معنوی، مدیریت آینده‌پژوهانه، رهبری حکمت بنیان.

۱. استادیار دانشگاه جامع امام حسین (ع) تهران، ایران.

۲. نویسنده مسئول: کارشناسی ارشد مدیریت بحران تهران، ایران.

استناد: امیری، امیری و سعادت اکبری، روح‌الله (۱۴۰۳)، الگوی مدیریتی شهید سلیمانی در بحران داعش در عراق(مطالعه موردی: مرحله حین بحران ۱۳۹۶-۱۳۹۳)، **مطالعات مدیریت بحران**، ۱۶(۱)، ۵۲-۱۱.

ناشر: دانشگاه جامع امام حسین (ع)

این مقاله تحت لسانس آفرینندگی مردمی (Creative Commons License- CC BY-NC) در دسترس شما قرار گرفته است.

مقدمه

پس از ورود داعش به عراق، به سرعت بر بیش از یک سوم عراق مسلط شدند و به دروازه‌های بغداد و نزدیکی مرز جمهوری اسلامی ایران در سئدی و جلولا رسیدند و علاوه بر تهدید جدی امنیت ملی عراق و موجودیت دولت این کشور، امنیت ملی کشورمان را نیز مورد تهدید قرار گرفت. به فرموده امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) "آن دشمنی که آمریکا او را تجهیز کرده است، نه برای عراق و سوریه، بلکه داعش را برای ایجاد بحران در ایران اسلامی درست کردند، چرا که هدف اصلی آنها ایران بوده است. جمهوری اسلامی ایران با درک صحیح از گستردگی و شدت تهدید ایجاد شده تصمیم به مقابله سریع و همه جانبه با این بحران تکفیری، صهیونیستی و تروریستی گرفت و برای کمک به ملت و دولت عراق وارد عمل شده و باعث شکست طرح‌های استکبار در این کشور گردید. یکی از عوامل شکست دشمن، شیوه فرماندهی و مدیریت این بحران بود. شهید سلیمانی که در صحنه‌های مختلف جهاد در دوران دفاع مقدس و پس از آن به عنوان یک فرمانده موفق نقش فعالی داشت و شخصیت او در بستر انقلاب اسلامی و رهبری امام خمینی^(مدظله‌العالی) (رضوان الله تعالی علیه) و امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) و بر پایه آموزه‌های ناب اسلامی شکل گرفته بود به عنوان فرمانده میدانی مبارزه با طرح‌های استکبار جهانی و نیروهای نیابتی آنها انتخاب شد. یکی از دوره‌های مهم و حساس فرماندهی ایشان، فرماندهی میدانی جبهه گسترده مقاومت در مبارزه با نیروهای تکفیری- تروریستی موجود در منطقه و فرماندهی مبارزه با داعش در عراق بود که با اجرای تدابیر مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) و با استفاده از قابلیت‌های خود در فرماندهی، از توانمندی‌های داخلی کشور و نیز ظرفیت موجود در منطقه محور مقاومت بهره‌برداری کرده و با سبک و سیره‌ای جهادی که منبعث از تفکر اسلامی و ولایی بود به فرماندهی و رهبری محور مقاومت در مبارزه با داعش در عراق پرداخت. وی از معدود فرماندهانی بود که به اذعان کارشناسان نظامی دوست و دشمن، مدیری با استعداد و توانمند بود. برای مثال استرایان کراکر، نماینده ویژه سابق آمریکا در افغانستان، یا ژنرال پترائوس، فرمانده نیروهای آمریکایی در عراق پس از صدام، او را دشمنی خوانده‌اند که نمی‌توان بر استعدادهایش در مدیریت نیروهای تحت فرمانش و نیز در تعیین و تبیین تاکتیک و استراتژی‌های میدانی، چشم بست و آنها دست کم گرفت. کنت

پولاک، کارشناس سابق سی‌آی‌ای درباره‌ی وی نوشت: «سلیمانی برای شیعیان منطقه جذابیت ویژه‌ای دارد، چرا که معجونی است از جیمزباند، اروین رومل و لیدی گاگا». در سال ۲۰۱۷ مجله‌ی تایم شهید سلیمانی را به‌عنوان یکی از صد شخصیت برگزیده‌ی سال، در کنار افرادی مانند «ترامپ» نخست‌وزیر انگلستان، «نارندرامودی» نخست‌وزیر هند، «شی جین‌پین» رئیس‌جمهور چین و... معرفی کرد. (مهر، ۱۳۹۶/۶/۳۱). شهید سلیمانی در برهه‌های حساس و سرنوشت‌ساز انقلاب اسلامی، از دفاع مقدس گرفته تا توسعه‌ی جبهه‌ی مقاومت و مبارزه با تروریست‌های تکفیری به‌عنوان یک فرمانده، نقشی فعال و سازنده‌ای داشت و علاوه بر توانایی‌های نظامی و سیاسی، از نظر اخلاق سیاسی و نظامی نیز شیوه‌ی مبتنی بر تفکر جهادی را در داخل و خارج از کشور ارائه نمود. با ایجاد بحران تروریستی - تکفیری توسط استکبار جهانی در منطقه‌ی غرب آسیا، نوع جدیدی از جنگ بر محور مقاومت تحمیل شد که دارای پیچیدگی‌های خاصی بوده و توانسته بود کشورهای سوریه و عراق را که به‌عنوان مناطق حساس و گستره‌ی نفوذ ایران قلمداد می‌شد با چالش جدی امنیتی مواجه سازد. تفکر افراطی ناشی از جریان تکفیری، روحیه بالای جنگی، خشونت زیاد و انجام انواع اعمال جنایت‌کارانه، پشتیبانی‌های اطلاعاتی، تجهیزاتی و مالی گروه‌های تروریستی از طرف آمریکایی‌ها و برخی از دولت‌های غربی - عربی - عبری از یک سو و پیچیدگی وضعیت حاکم بر عراق از سوی دیگر باعث ظهور نوع خاص و بی‌سابقه‌ای از جنگ در این کشور شد. مدیریت این بحران و فرماندهی این جنگ پیچیده از سوی جمهوری اسلامی ایران به شهید سلیمانی واگذار گردید. ایشان با به‌کارگیری ظرفیت‌های جمهوری اسلامی ایران و توسعه‌ی ظرفیت‌های محور مقاومت در عراق توانست دشمن را شکست داده و جایگاه محور مقاومت را توسعه و استحکام بخشد؛ بررسی شیوه فرماندهی موفق و مدیریت بحران شهید سلیمانی که توانست در کنار سایر عوامل تأثیرگذار، به این پیروزی بی‌انجام از اهمیت زیادی برخوردار بوده که به نظر می‌رسد تاکنون به‌صورت کامل واکاوی و تبیین نشده و ناشناخته مانده است؛ لذا این مقاله درصدد آن است با استفاده از فرمایشات امام خامنه‌ای (دام‌الله)، سخنرانی‌های شهید سلیمانی، اسناد کتابخانه‌ای و انجام ۱۲ مصاحبه میدانی از هم‌زمان ایشان، الگوی مدیریت بحران شهید سلیمانی را شناسایی، جمع‌بندی و احصاء نماید. مسئله اصلی، ناشناخته ماندن و عدم تدوین الگوی مدیریت بحران ایشان به روش علمی است و علی‌رغم تلاش‌های صورت گرفته، تاکنون تصویر روشنی از الگوی

مدیریت بحران شهید سلیمانی در این صحنه ارائه نشده است؛ لذا این پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤال اساسی است که: الگوی مدیریت شهید سلیمانی در بحران داعش در عراق چگونه بود است؟

مفاهیم و ادبیات نظری

بحران:

بحران به معنای آشفتگی و تغییر حالت می‌باشد (عمید، ۱۳۶۷). بحران یا آشفتگی، باتوجه به مفهوم کلمه به مرحله پیچیده‌ای گفته می‌شود که یک سازمان، یک کار یا رویداد از آن عبور می‌کند. وضعیتی که خارج شدن از آن مشکل است خطر آنی و رخدادهایی که در جهت رفتن به سوی خرابی ناگهانی پیش می‌آید (امیر کبیری، ۱۳۷۶).

تعاریف مختلفی در خصوص بحران ارائه شده است که برخی از این تعاریف عبارت‌اند از:
۱- هر واقعه‌ای که باعث شود یک سازمان از نظم خود خارج شده و منافع آشکار و پنهان آن به مخاطره بیفتد، بحران نامیده می‌شود

۲- نقطه اوج یک کشمکش است.

۳- مقطع حیاتی، لحظه تعیین کننده، زمان خطر و بلا تکلیفی است

۴- واقع کوتاه مدت است که فرصت کم بوده و خارج از کنترل است

۵- بهم ریختگی حالت تعادل است، عدم انطباق بین نیازها و منابع است.

۶- بحران یک واقعه است که تابحال سابقه نداشته و یک مرتبه اتفاق می‌افتد و افراد فرصت کافی ندارند و وقت بسیار تنگ است (طوسی، ۱۳۸۱)

مدیریت:

به طور کلی، مدیریت فرایند واگذاری وظایف به افراد برای رسیدن به یک هدف مشخص است. مدیریت به معنای توانمندی در برنامه ریزی، سازماندهی، استخدام، رهبری افراد، انگیزه بخشیدن به آنها در شرایط بحران و تصمیم گیری برای رسیدن به اهداف سازمانی است. مدیریت فقط یک علم نیست؛ بلکه تلفیقی از علم و هنر است. (سایت پیام گستر، الیاس رحمان بخش)

مدیریت به فراگرد به کارگیری کارآمد و اثربخش منابع مادی و انسانی زیر نظام ارزشی پذیرفته شده آن جامعه با عنایت به اصولی چون برنامه‌ریزی، سازماندهی، بسیج منابع و امکانات، هدایت و کنترل و نظارت بر اساس هدفهای ازپیش تعیین شده گفته می‌شود. (ویکی‌پدیا)

مدیریت بحران:

مدیریت بحران فرایند نظام‌یافته‌ای است که طی آن سازمان تلاش می‌کند بحران‌های بالقوه را شناسایی و پیش‌بینی کند؛ سپس در مقابل آن اقدامات پیشگیرانه انجام دهد تا اثر آن را به حداقل برساند. برای اجرای این فرایند باید مشخص شود که بحران در چه مرحله‌ای قرار دارد تا بتوان نسبت به اقدامات پیشگیرانه و یا هر اقدام مناسب، تصمیم درستی گرفت و روش‌های صحیحی را به اجرا درآورد. (رضوانی، ۱۳۸۵: ۲۵-۲۰)

داعش:

پایگاه اینترنتی شبکه "ان‌بی‌سی نیوز" درباره کلمه داعش نوشت: این واژه عربی به معنای زیر پا لگد کردن، له کردن و همچنین انسانی است که تعصبات کورکورانه دارد. این واژه، پرکاربردترین عنوان این گروه تروریستی در خاورمیانه است و در کشورهای غربی نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد. داعش کلمه‌ای توهین‌آمیز است که دولت‌ها برای خفیف کردن این گروه تروریستی و جلوگیری از بخشیدن هرگونه مشروعیت به آن استفاده می‌کنند. در هر صورت و به هر نامی که گفته شود داعش به عنوان یک گروه بنیادگرای اسلامی شناخته می‌شود. با نگاهی به مذهب و ایدئولوژی داعش روشن می‌شود که ریشه‌های تاریخی این جریان به گرایش‌های خود گریزان و افراطی موجود در تاریخ اسلام بازمی‌گردد و باید آن را پیرو و ادامه‌دهنده مسیر خرد گریزی در صدر اسلام دانست. (قائم‌ی خوش‌بین، ۱۳۹۷: ۱۱۰).

انواع بحران و مدیریت بحران:

تفکر شکل‌گیری مدیریت بحران را اولین بار «رابرت مک فامارو» در زمان احتمال وقوع درگیری موشکی بین آمریکا و کوبا مطرح کرد و بدین ترتیب از اواخر دهه ۱۹۷۰ به عنوان یکی از الزامات مدیریت استراتژیک بکار گرفته شد. در ایران با توجه به اینکه اولین اقدام در سال ۱۳۴۸

آغاز شد؛ ولی به صورت رسمی «ستاد پیشگیری و مدیریت بحران» از سال ۱۳۸۳ برای مقابله با آسیب‌های حوادث طبیعی شکل گرفت.

بحران‌ها از لحاظ منشأ به سه دسته زیر طبقه‌بندی می‌شوند (خانپور، ۱۳۹۷):

الف) بحران‌های طبیعی: بیش از ۴۶ نوع حادثه طبیعی وجود دارد که تحت عنوان بحران‌های طبیعی شناخته می‌شوند مانند سیل، زلزله، خشکسالی و تسونامی؛ در جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با بحران‌های ناشی از وقوع حوادث طبیعی، ستاد پیشگیری و مدیریت بحران تشکیل شده است.

ب) بحران‌های انسان‌ساز: این بحران‌ها ناشی از قصور افراد یا عدم رعایت نکات ایمنی است؛ مانند وقوع آتش‌سوزی در تأسیسات شیمیایی یا انفجار نیروگاه‌های هسته‌ای؛

ج) بحران‌های امنیتی: این بحران‌ها با اهداف سیاسی، امتیازگیری، تغییر رفتار یا تضعیف نظام‌های سیاسی ایجاد می‌شود؛ مانند وقوع جنگ، حوادث تروریستی، حمایت‌های برون‌مرزی برای ایجاد و گسترش شورش‌های مدنی، صنفی، دانشجویی، قومی و فرقه‌ای.

بحران‌هنگامی شکل می‌گیرد که خطر بالقوه به بالفعل تبدیل شود و فقدان تهدیدشناسی مطلوب و عدم آسیب‌شناسی تهدیدها بر سطوح کلان جامعه می‌تواند وزنه آسیب‌رسانی بحران‌ها را سنگین‌تر نماید به‌ویژه اینکه در اکثر مواقع میان بحران‌ها یک رابطه زنجیره‌ای وجود دارد، به‌طوری‌که گسترش و تداوم بحران‌های امنیتی می‌تواند بستر شکل‌گیری بحران‌های اقتصادی، اجتماعی و بالعکس را فراهم کند. بحران‌های طبیعی، امنیتی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، تاریخی، روان‌شناختی، زیست‌محیطی و سازمانی از مهم‌ترین بحران‌ها هستند. «بحران‌های پنهان» که حالت خزننده و گاهی مزمن داشته و به‌صورت تدریجی و مرحله‌ای شکل می‌گیرند بسیار خطرناک‌تر از بحران‌های آشکار و ملموس هستند. تهاجم نظامی، افزایش تنش‌های دیپلماتیک، کودتای نظامی، فروپاشی دولت‌ها، گسترش تنش‌های گسسته و متراکم، خیزش‌های اجتماعی، ترور نخبگان سیاسی، منازعات قومی فرقه‌ای و فجایع زیست‌محیطی هر کدام می‌توانند منشأ وقوع بحران باشند. در مدیریت بحران بایستی میزان احتمال وقوع تهدیدها مشخص شوند در غیر این صورت نمی‌توان آنها را اولویت‌بندی و دسته‌بندی نمود و بالتبع ساختارهای انتظامی، امنیتی و اطلاعاتی برای پوشش آنها با موانع عملیاتی روبرو خواهند شد. یکی از تدابیر مدیریت

مؤثر بحران امنیتی انتظامی بهره‌گیری از تجربیات کشورهای بحران‌خیز و توسعه‌یافته است که توانسته‌اند قوانین مناسبی را در این حوزه تدوین کنند. به دلیل اینکه جمهوری اسلامی ایران با انواع ناپایداری‌های امنیتی داخلی و خارجی مواجه است، کنترل مدیریت بحران یکی از پیش‌نیازهای راهبردی ساختار امنیت ملی است (شهیدی، ۱۳۹۶).

سه رویکرد مختلف پیرامون نحوه مدیریت بحران‌های امنیت عمومی وجود دارد: رویکرد اول) رویکرد بحران‌گریزی: مدیرانی که چنین رویکردی را در مدیریت خود برمی‌گزینند، از راهبرد انفعالی در قبال بحران‌ها استفاده می‌کنند و هیچ‌گونه آمادگی قبلی و برنامه مشخصی برای مقابله با بحران ندارند و تا فشار افکار عمومی را در شرایط بحران احساس نکنند، به واکنش نمی‌پردازند.

رویکرد دوم) رویکرد بحران‌ستیزی: در این رویکرد نهادهای ذی‌ربط با پذیرش بحران به عنوان قانون طبیعی، نوعی راهبرد فعال را برای مواجهه با آن برمی‌گزینند و از تمامی توان و ظرفیت‌های خود برای پیش‌بینی بحران قبل از وقوع و مقابله مؤثر با آن در صورت وقوع بهره‌می‌گیرند.

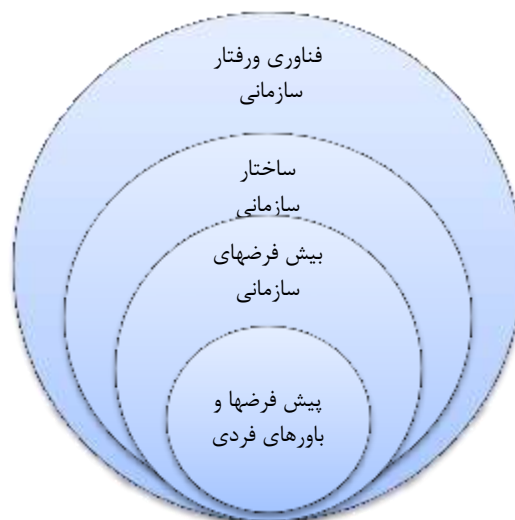
رویکرد سوم) رویکرد بحران‌پذیری: در این رویکرد مدیریتی علاوه بر پذیرش بحران به عنوان یک امر محتوم، به پیش‌بینی و استقبال از آن نیز پرداخته می‌شود.

در چارچوب این راهبرد، هر بحران ممکن است فرصت‌هایی را با خود به همراه داشته باشد؛ لذا باید مترصد بحران‌ها بود و از قبل پیش‌بینی‌ها و آمادگی‌های لازم را برای مواجهه با آنها به وجود آورد تا در صورت بروز بتوان در راستای فرصت‌آفرینی از آنها بهره‌برداری کرد. مدیران مجهز به راهبرد فوق نه تنها تابع شرایط بحرانی نیستند و در صدد انطباق با آن بر نمی‌آیند، بلکه به تطبیق شرایط با اهداف و مقاصد خود می‌پردازند و پیشرو عمل می‌کنند. چنین مدیرانی توانایی تبدیل بحران‌ها به فرصت‌ها را دارند (روحی، ۱۳۹۷).

الگوهای مدیریت بحران:

صاحب‌نظران به سبب ماهیت متنوع، پیچیده و چندبعدی بحران‌ها، الگوهای مختلفی را در زمینه مدیریت بحران مطرح نموده‌اند که به تعدادی از این الگوها اشاره می‌کنیم (قربانی و محمودزاده، ۱۳۸۵):

الف- الگوی پیازی^۱ میتراف^۲ و شریواستاوا^۳

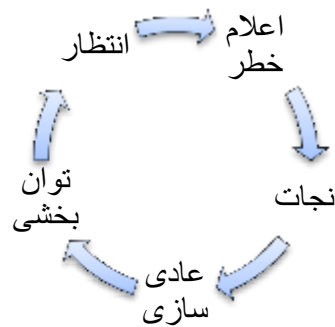
شکل ۱: الگوی پیازی شکل مدیریت بحران

این الگو از لایه‌های مختلف تشکیل شده که لایه اول به راهبردها، برنامه‌ها، رفتارها و فناوری سازمانی اشاره دارد. لایه دوم یا ساختار سازمانی، اعمال و سیاست‌های رسمی سازمان را با توجه به برنامه‌ریزی مناسب با آن ارائه می‌دهد. لایه سوم به تعداد بی‌شماری از سازوکارهای دفاعی در مقابله با بحران می‌پردازد و بالاخره لایه چهارم به باورها، مفروضات و سازوکارهای دفاعی افراد اعم از مدیران و سایر عوامل بحران برمی‌گردد. بر اساس این الگو برای مدیریت مؤثر بحران، کلیه عناصر و مؤلفه‌های مربوط به شخصیت افراد یا عوامل مدیریت بحران، فرهنگ سازمانی، ساختار سازمانی و درنهایت راهبردها و فناوری سازمانی باید با هم سازگاری داشته باشند.

ب- الگوی لچات:

لچات چرخه مدیریت بحران را متشکل از پنج مرحله انتظار، اعلام خطر، نجات، عادی‌سازی و توان بخشی می‌داند. بر اساس الگوی لچات، فراگرد مدیریت بحران با انتظار برای بحران یا به عبارتی پیش‌بینی آن شروع می‌شود و با توان بخشی^۱ سیستم آسیب دیده و بحران زده خاتمه می‌یابد.

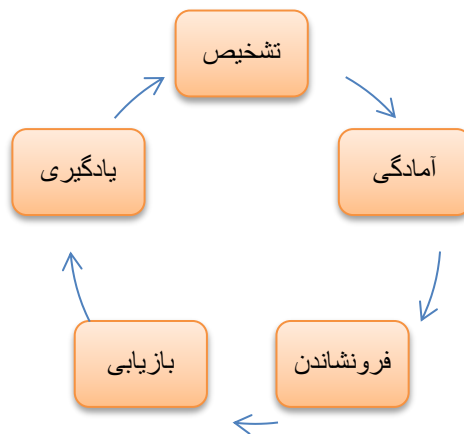
1. Onion Model
2. Mitroff
3. Shrivastava

شکل ۲: الگوی چرخه ای لچات (۱۹۹۰)

ج- الگوی پنج مرحله ای میترا ف و پیرسون^۲

میترا ف و پیرسون نیز الگوی پنج مرحله ای ارائه داده اند که بر اساس آن اولین گام در مدیریت بحران، تشخیص^۳ بحران است. این الگو از آن جهت اهمیت دارد که به مرحله تشخیص که گامی اساسی در مرحله قبل از بحران به حساب می آید و نیز مرحله یادگیری^۴ که در اغلب الگوهای مدیریت بحران مغفول واقع شده، توجه کرده است.

شکل ۳: الگوی پنج مرحله ای میترا ف و پیرسون (۱۹۹۷)

1. Rehabilitation
2. Pearson
3. Identification
4. Learning

د- الگوی مک کانکی^۱:

مک کانکی در الگویی ساده از مدیریت بحران، آن را شامل چهار مرحله پیش‌بینی^۲، تدوین برنامه، تأمین نیروی انسانی (تیم‌سازی)، و بالاخره اجرای برنامه می‌داند.

شکل ۴: الگوی خطی مدیریت بحران مک کانکی (۱۹۸۷)

بررسی و تطبیق الگوهای مدیریت بحران و رویکردهای مختلف آن:

در این بخش با مرور مبانی نظری و تعدادی از الگوهای مختلف مدیریت بحران و رویکردهای متفاوت در این مورد به مقایسه تطبیقی این رویکردها و الگوها می‌پردازیم و در پایان مقاله با کشف الگوی مدیریت بحران شهید سلیمانی، الگوی ایشان را نیز با همین رویکردها تطبیق و مقایسه خواهیم نمود.

ردیف	الگوی مدیریت بحران	رویکرد بازدارنده	رویکرد رویارویی	رویکرد انفعالی	رویکرد پویا	رویکرد تصمیم‌گیری	رویکرد حکیمانه
۱	تیری و میتراف	☐		☐			
۲	له چات		☐	☐			
۳	مک کانکی	☐			☐		
۴	جامع فینک	☐			☐		
۵	لیتل جان	☐		☐			
۶	حسینی و همکاران		☐		☐		
۷	پور عزت و همکاران	☐	☐		☐	☐	

1. Mc Conkey
2. Anticipating

چارچوب نظری:

شهید سلیمانی فرزند انقلاب اسلامی ایران و تربیت یافته مکتب اسلام ناب محمدی و امامین انقلاب بود که با درس آموزی از بنیان گذار کبیر انقلاب اسلامی امام خمینی (ره) و تبعیت محض از رهبری بی نظیر امام خامنه ای (مدظله) و تجربه اندوزی از بحران های بزرگ انقلاب نظیر جنگ تحمیلی در راه اعتلای اسلام گام برمی داشت و طبیعتاً تمام اقدامات ایشان بازتاب و انعکاس این آموزه های دینی و انقلابی بود؛ بنابراین الگوی عملی امامین انقلاب در مدیریت بحران ها محورهای مدیریتی شهید حاج قاسم سلیمانی به شرح زیر است.

الگوی عملی امام خمینی (ره) در مراحل سه گانه مدیریت بحران

راهبرد و روش رهبران سیاسی اجتماعی برای دستیابی به اهداف معین، برگرفته از نوع نگرش آنان به جهان هستی است. شایان ذکر است که رهبران اثرگذار در طول تاریخ با خلق اندیشه ها به کمک برآیند ذهنی خویش که حاکی از نوع جهان بینی آنهاست، فرصت هایی را به وجود می آورند (شفیعی، ۱۳۸۴: ۴). ویژگی الگوی مدیریت بحران در روش امام خمینی این است که این الگو درواقع از لحاظ عملی تلفیقی است از الگوهای مدیریت بحران به اضافه تفاوتی اصلی که آن، عمل به ارزش های معنوی معطوف است که در الگوهای رایج مدیریت بحران جایی ندارد. الگوی مدیریت بحران امام در بستر مبانی جهان بینی ایشان قابل تبیین است.

روش ها و سیاست های کلی امام (ره) در قالب مفهوم «ولایت» قابل تبیین و تعریف است و معظم له جهت گیری هایشان را مبتنی بر ارزش های جهان بینی اسلامی بنا نهادند. رویکرد امام خمینی در الگوی مدیریت بحران، پویا است که اقدامات بازدارنده همراه با رویارویی مدبرانه با بحران به گونه مطلوبی صورت گرفته است تا به اتخاذ رویکرد انفعالی نیاز نباشد؛ هرچند در صورت لزوم، اقدامات اصلاحی نیز انجام می گیرد (حسین زاده، ۱۳۹۱: ۶۶).

مرحله آغاز بحران

شناسایی نشانه های بحران و رویارویی فعالانه با آن

ایشان در رویارویی با بحران هایی که بلافاصله بعد از پیروزی انقلاب آغاز شد در مقاطع آغازین هر بحران ها ضمن شناسایی نشانه های بحران و رویارویی فعالانه با آن به مدیریت بحران

اقدام، و با هشدارهای لازم در مورد ماهیت بحران، به ساختارسازی برای مقابله با بحران‌ها اقدام می‌کردند.

برنامه‌ریزی مدیریت بحران هشدار و اطلاع‌رسانی

هشدار و اطلاع‌رسانی در مورد خطرهای پیشرو و بحران‌های در حال اجرا، یکی دیگر از روش‌های امام قبل از آغاز بحران‌ها بود. امام خمینی، چه قبل از انقلاب و نیز پس از آن، ابتدا «اصل دعوت» را برای بازگشت بحران‌آفرینان مدنظر قرار می‌داد؛ زیرا اگر با دعوت و هشدار به بحران‌آفرینان، آنان در مسیر صحیح قرار می‌گرفتند درواقع قدم مهمی برای کنترل بحران قبل از فراگیر شدن بود. ایشان می‌فرمود: «ما از جمیع مستضعفین عالم دعوت می‌کنیم که با هم در حزب مستضعفین وارد بشوند و مشکلات خودشان را دسته‌جمعی و بااراده مصمم عمومی رفع کنند» (صحیفه امام، ج ۸: ۲۵۰)؛ به‌عنوان نمونه‌ای دیگر در جریان اعلام راهپیمایی علیه لایحه قرآنی قصاص از کسانی که هنوز باورداشت افراد متشرعی هستند، دعوت کرد از همراهی با عوامل مخالف لایحه قرآنی قصاص دوری بجویند (همان، ج ۱۴: ۴۸۷). دو اصل دعوت و روشنگری در همه مراحل مدیریت سیاسی امام از جمله مدیریت بحران قابل تبیین است.

سازماندهی و ساختارسازی و مقابله با شایعات

سازماندهی، فرایندی است که بر اساس آن برای کسب اهداف، تقسیم کار و هماهنگی بین افراد و گروه‌های کاری انجام می‌گیرد و امام از آغاز پیروزی انقلاب با پیش‌بینی بحران‌های سهمگین پیشروی کشور، به نهادسازی اقدام کرد. از نخستین نهادهای انقلابی، تشکیل مجلس خبرگان قانون اساسی بود که قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران را به مدت سه ماه تدوین کردند و به فرزندم گذاشتند (شیداییان، ۱۳۸۷: ۶۰). در همین راستا در طول سال‌های ۵۸ تا ۶۷ نهاد و سازمان‌های انقلابی متعددی به شرح ذیل شکل گرفت: شورای انقلاب (۵۷/۱۰/۲۲)، دادگاه‌های انقلاب (۵۷/۱۲/۵)، بنیاد مستضعفان (۵۸/۱۲/۹)، کمیته امداد (۵۷/۱۲/۱۴)، بنیاد مسکن (۵۸/۱/۲۱)، جهاد سازندگی (۵۸/۳/۲۷)، نهضت سوادآموزی (۵۸/۱۰/۷)، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی (۵۸/۲/۲)، بسیج مستضعفین (۵۸/۸/۵)، شورای عالی انقلاب فرهنگی (۶۳/۹/۱۹)، بنیاد شهید (۵۷/۱۲/۲۲)، کمیته انقلاب اسلامی (۵۷/۱۲/۱۰)، شورای هماهنگی تبلیغات

اسلامی (۶۰/۴/۱)، مجمع تشخیص مصلحت نظام (۶۶/۱۱/۱۷). بدیهی است تشکیل این نهادهای انقلابی نمونه‌ای کم‌نظیر و حتی بی‌نظیر از ساختارسازی پس از انقلاب‌ها برای مدیریت بحران‌های احتمالی است. هر کدام از ساختارها و نهادها وسیله و ابزاری مهم در حل مشکلات و مدیریت بحران‌های پس از انقلاب بوده‌اند.

اقدامات امام (ره) هنگام اوج بحران‌ها

همه مراحل اوج و افول بحران در جای خود برای مدیریت بحران دارای اهمیت است. جداسازی اقدامات مدیریت بحران در مراحل مختلف به صورت صددرصدی رخ نمی‌دهد؛ بلکه همه موارد در سرتاسر بحران ادامه دارد؛ اما در هر مرحله از بحران تمرکز مدیریت بر اموری ویژه است. در شیوه مدیریت بحران امام خمینی (ره) در این مرحله که حساس‌ترین مرحله بحران‌ها است، اقدامات سه‌گانه انجام می‌گیرد:

۱. گردآوری داده‌ها و اطلاعات از بحران

راه‌های ارتباطی امام برای کسب اطلاعات و در نتیجه نظارت بهتر و واکنش بموقع به شکل‌گیری بحران‌های متعدد، گوناگون بود. امام صرفاً به گزارش‌های رسمی کفایت نمی‌کرد. این تنوع سبب می‌شد که امام، تذکراتی به برخی از مسئولان می‌داد و مسائلی را در درون نهادها به مدیران منعکس می‌کرد که آن مسئول از آن موضوع بی‌خبر بود (رجایی، ۱۳۸۴: ۲۶۹).

علاوه بر نظارت خود رهبری انقلاب، تأکید ایشان همواره بر بخش‌های مهم حاکمیتی نظام این بود که وظیفه نظارتی خود را به نحو احسن انجام دهند (صحیفه امام، ج ۱۸: ۴۶۵). برای تبیین رفتار امام در مرحله اوج بحران‌ها به چند نمونه عملی اشاره می‌شود: هنگامی که خبر تصرف لانه جاسوسی به امام رسید در راستای کسب اطلاعات صحیح از بحران شکل گرفته، مرحوم احمد خمینی را از قم به تهران فرستاد تا خبر صحیح از تصرف سفارت از جمله عاملان و اهداف آنان کسب کند.

۲. شناسایی نوع بحران و واکنش سریع و مناسب به آن

امام (ره) نسبت به بحران‌ها واکنش متناسب و سریع نشان می‌داد و تلاش می‌کرد متناسب با نوع بحران این اقدام‌ها صورت پذیرد. هنگامی که دعوت و نصیحت نتوانسته بود بحران‌آفرینان را از

روش‌های دشمنانه بازدارد، قاطعیت در تصمیم‌گیری و ماندن بر تصمیم و سازش‌ناپذیری از ویژگی‌های بارز امام (ره) در مدیریت بحران‌ها بود؛ به‌عنوان مثال در ماجرای سید مهدی هاشمی، هنگامی که جرم او و ارتکاب به قتل او محرز شد، امام بدون ملاحظه دستور داد دادگاه حکم خدا را جاری کند (محمدری شهری، ۱۳۶۹: ۷۰ و ۷۱).

قاطعیت و واکنش مناسب به بحران در مرحله حاد بحران‌ها در روش و منش امام خمینی به کار می‌رفت و هنگامی که ایشان به تصمیمی می‌رسید که تأیید شرع و دین پای آن بود، قاطعانه اجرا می‌کرد.

۳. کاهش دامنه بحران

جریان مدیریت بحران‌های دهه شصت و در مراحل اوج تلاش یکی از روش‌های امام در کنار روش‌های یادشده این بود که هم‌زمان سعی می‌کرد از اوج گرفتن بیشتر بحران جلوگیری کند؛ به‌عنوان نمونه در جریان بحران لانه جاسوسی، امام خمینی ضمن ایستادگی مدبرانه و قاطعانه در مقابل امریکا، در عین حال مواظب بود که این بحران گسترده‌تر نشود و احیاناً به دیگر سفارتخانه‌های خارجی کشیده نشود (صحیفه امام، ج ۱۱: ۱۶) و در راستای مدیریت بحران در اقدامی انسان-دوستانه دستور دادند سیاه‌پوستان و زنان که در جاسوسی نقش نداشته‌اند از جمع گروگان‌ها آزاد شوند.

اقدامات امام خمینی (ره) پس از بحران

۱. حذف پیامدهای منفی و بازگرداندن امنیت

یکی از وظایف مدیریت بحران در مرحله پس‌ابحران، حذف پیامدهای منفی بحران و بازگرداندن آرامش و امنیت به جامعه است. امام خمینی علاوه بر تلاش برای زدودن آثار بحران از جامعه حتی در برخورد با مخالفان و بحران‌سازان و بازماندگان آنان پس از رفع غائله بحران، طریقه مدارا در پیش می‌گرفت. رفق و مدارا از صفات خدای بزرگ است.

امام باقر (ع) می‌فرماید: خدای عزوجل ملایم است و ملایمت را دوست دارد (کلینی، ۱۴۰۷: ۱۱۹).^۱ امام (ره) همیشه و در همه مراحل بحران و به‌ویژه پس از بحران با افراد و جریان‌های مدارا

می کردند؛ به عنوان نمونه پس از پیروزی انقلاب همه کسانی را که مرتکب قتل نشده بودند، عفو کرد (صحیفه امام، ج ۷: ۹۳؛ همان، ج ۲۱: ۲۸۵).

۲. بازسازی و تجربه اندوزی از بحران

امام (ره) در پایان هر بحران، هم بازسازی و هم تجربه اندوزی از بحران پشت سر گذاشته شده و احراز آمادگی لازم را برای رویارویی با بحران های آینده را مدنظر داشت. امام اگر احساس می کرد در مسیر پشت سر اشتباهی رخ داده است از بیان آن ابایی نداشت (همان، ج ۲۱: ۲۸۵) و به عبرت گرفتن از تجربیات گذشته هشدار می داد (همان، ج ۲۱: ۲۸۵) و به صراحت می فرمود: من امروز بعد از ده سال از پیروزی انقلاب اسلامی همچون گذشته اعتراف می کنم که بعضی تصمیمات اول انقلاب در سپردن پست ها و امور مهم کشور به گروهی که عقیده خالص و واقعی به اسلام ناب محمدی نداشته اند، اشتباه بوده است... (همان، ج ۲۱: ۲۸۵). ایشان در پایان هر بحران ضمن یادآوری مصائب آن بحران به کسب تجربه از بحران گذشته اندرز می داد؛ به عنوان نمونه پس از عزل بنی صدر در راستای رفع بحران و بازسازی آثار بحران، راه بازگشت او را باز می گذارد و می فرماید: من کراراً به او گفتم که حسابت را از این منافقین جدا کن... من نمی خواستم این طور بشود؛ لکن باز برای هر کس، هر کار بکند، جای توبه هست. در توبه باز است (همان، ج ۱۴: ۴۸۲ - ۴۹۲).

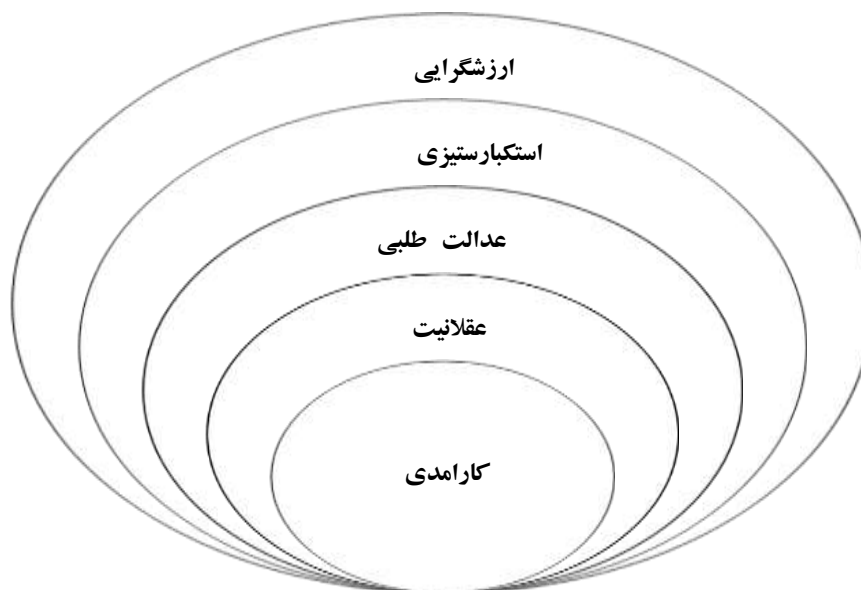
الگوی مدیریت بحران امام خامنه ای

در گذر زمان، جمهوری اسلامی ایران، در گیر حوادث و بحران های مختلفی شد که تعداد زیادی از این بحران های عظیم و سرنوشت ساز در دوران زعامت حضرت آیت الله خامنه ای (حفظه - الله) حادث شد. حوادثی نظیر ارتحال امام خمینی، جنگ اول خلیج فارس، جنگ افغانستان، بحران های طبیعی، حوادث ۱۱ سپتامبر و اشغال افغانستان و عراق و... لکن مقام معظم رهبری با مدیریت بی بدیل و حکیمانه خود و تدبیر و تحلیل عمیق این حوادث توانستند به خوبی عامل نجات و رهایی از این بحران ها باشند که قطعاً این مدیریت از بینش الهی و ایمان سرشار و نیز دانش عمیق سیاسی ایشان نشئت می گیرد. شهید سلیمانی در مراحل زندگی و مسئولیت های حساس خود همواره گوش به فرمان تدابیر و فرمایشات مقام معظم رهبری بوده اند و لذا یقیناً از ارکان و مبانی

اندیشه‌ای ایشان در مدیریت بحران‌ها بهره برده‌اند، بنابراین در این بخش نگاهی گذرا به الگوی مدیریت بحران مقام معظم رهبری (دام‌ظله) خواهیم افکند و برای نمونه به الگوی مدیریت بحران رهبری معظم انقلاب در بحران ۸۸ اشاره می‌نماییم.

ارکان و مبانی اندیشه‌ای مقام معظم رهبری

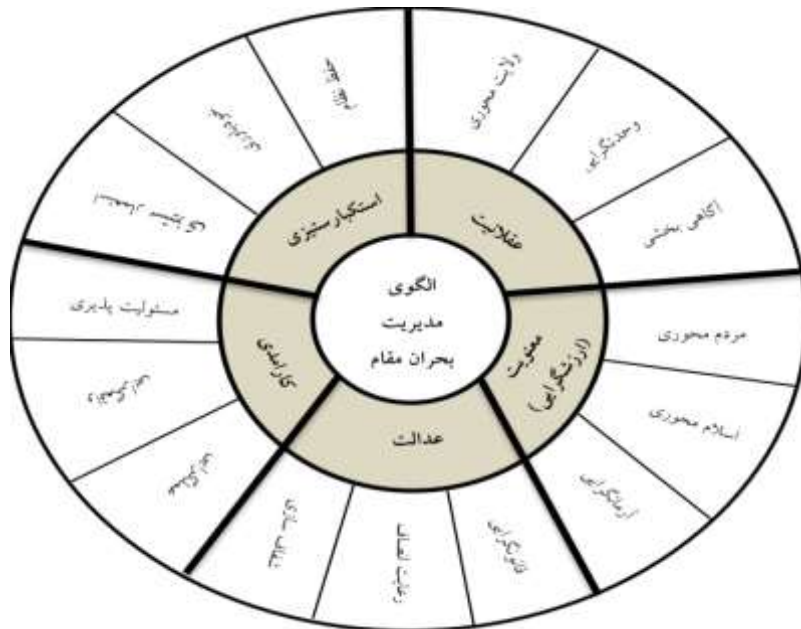
در واکاوی سخنان و منویات و همچنین تصمیمات معظم له در فرایند مدیریت بحران‌هایی که تاکنون برای نظام در ابعاد مختلف رخ داده است، ایشان تلاش وافری کرده‌اند که در زمان تصمیم‌گیری، نکاتی همچون: راهبرد عالمانه و مبتنی بر عقلانیت، قابلیت اجرایی و رعایت اعتدال و در نهایت مبتنی بر ارزش‌های دینی را در نظر بگیرند (حسینی جیردهی و همکاران، ۱۳۹۶: ۶۲).

شکل ۵: ارکان اندیشه‌ای مقام معظم رهبری

تبیین الگوی مدیریت بحران مقام معظم رهبری در بحران ۱۳۸۸:

با تحلیل محتوای بیانات رهبری در انتخابات سال ۸۸ و حوادث پس از آن می‌توان الگوی مدیریت بحران ایشان را این چنین تشریح کرد:

شکل ۶: الگوی مدیریت بحران امام خامنه‌ای (حفظه الله) (یوسفی رانندی، ۱۳۸۸: ۲۸)

زندگینامه و ویژگی‌های شخصیتی

قاسم سلیمانی متولد ۲۰ اسفند ۱۳۳۵ در روستای قنات ملک از توابع رابر کرمان، با مدرک تحصیلی دیپلم، از معدود سرداران انگشت شمار سپاه با درجه سرلشگری و از چهره‌های محبوب مردمی است. از ۱۲ سالگی و پس از پایان تحصیلات ابتدایی به کرمان رفت و مشغول کار بنایی شد و بعدها بعنوان پیمانکار در سازمان آب مشغول بکار شد. بعد از انقلاب ۵۷ و همزمان سبا کار در سازمان آب کرمان عضو سپاه افتخاری شد و با شورش کردها به مهاباد رفت و پس از بازگشت فرمانده پادگان قدس سپاه کرمان شد. با شروع جنگ عراق و ایران در شهریور ۱۳۵۹، حاج قاسم سلیمانی با چندین گردان راهی جنگ شد و بعدها موفق به تشکیل لشکر معروف ۴۱ ثارالله شد و در عملیات مختلفی چون والفجر ۸، کربلای ۴، کربلای ۵، تک شلمچه و ... بسیار موفق ظاهر شد. قاسم سلیمانی اولین بار در آذر ۱۳۶۰ در عملیات مشترک ارتش و سپاه بنام عملیات طریق القدس بر اثر انفجار گلوله خمپاره از ناحیه دست راست و شکم به شدت مصدوم شد. بعد از پایان جنگ در سال ۱۳۶۷ قاسم سلیمانی ۳۲ ساله با لشکر ۴۱ ثارالله به مبارزه با قاچاقچیان مواد

مخدر پرداخت تا اینکه در سال ۱۳۷۶ وقتی ۴۱ ساله بود توسط مقام معظم رهبری به تهران فراخوانده و به فرماندهی نیروی قدس سپاه منصوب شد. محبوبیت سردار سلیمانی از جنگ علیه داعش در خط مقدم عراق و سوریه شروع شد. دیوید پترائوس ژنرال ۴ ستاره ارتش آمریکا که بالاترین درجه نظامی در ارتش ایالات متحده محسوب می شود درباره حاج قاسم سلیمانی می گوید: چیزی که من می توانم بگویم این است که وی فردی بسیار توانمند، مدیر و دشمنی شایسته است. در ۱۹ اسفند ۱۳۹۷ حضرت آیت الله خامنه ای رهبر معظم جمهوری اسلامی ایران، نشان ذوالفقار (عالی ترین نشان نظامی ایران) را به سردار سلیمانی اهدا کرد. طبق آئین نامه اهدای نشان های نظامی جمهوری اسلامی ایران، این نشان به فرماندهان عالی رتبه و رؤسای ستادهای عالی رتبه در نیروهای مسلح اهدا می شود که تدابیر آنها در طرح ریزی و هدایت عملیات های رزمی موجب حصول نتایج مطلوب شده باشد، پس از انقلاب ایران در ۱۳۵۷، سلیمانی نخستین کسی است که این نشان را دریافت کرده است. سیطره عجیب او بر آکادمی نظامی و سازمان های بین المللی و منطقه ای سبب شده بود از او به عنوان «فرماندهی پر رمز و راز» یاد شود. (زارعی، ۱۴۰۰، ۱۷) همچنین از وی به عناوینی چون: «مؤثرترین فرد نظامی خاورمیانه»، «استراتژیست بی مانند»، «رکن مهم امنیت در غرب آسیا» و... نیز یاد می شد و سرانجام خودروی حامل سردار شهید قاسم سلیمانی و همزمش ابومهدی المهندس قائم مقام نیروهای مردمی حشدالشعبی عراق و همراهان ایشان در ساعت یک و بیست دقیقه بامداد جمعه ۱۳ دی ماه ۱۳۹۸ در فرودگاه بین المللی بغداد هدف موشک مستقیم پهپاد آمریکایی قرار گرفته و به شهادت رسیدند. شهید سلیمانی به حق موجد محور مقاومت در منطقه بود. نقش سردار سلیمانی در متحد کردن نیروهای مقاومت و مدافعین حرم مثال زدنی بود. در سایه منویات رهبری عزیز و به فرماندهی متمایز سردار سلیمانی که به برخی از ویژگی های آن اشاره می شود، یک اراده ملی شکل گرفته بود که باید با استفاده از همه ابزارها، اعم از نظامی و غیرنظامی، از پاگیری و گسترش پدیده شوم داعش در منطقه جلوگیری و در ادامه آن را نابود کرد.

۱. مهمترین موضوعی که در فرماندهی سردار سلیمانی تجلی داشت و خود را به رُخ می کشید، توکل به پروردگار متعال و توسل به اهل بیت علیهم السلام بود. او به خوبی می دانست آنکه خدا را صاحب هر امری و عالم به آن می داند هرگز دست نیاز به سوی دیگر مخلوق ناتوان خدا نمی برد،

زیرا او مطمئن است یگانه نیروی تاثیرگذار در امور خداوند است. ایشان اعتقاد داشت که فرمانده کل قوا در سوریه، حضرت زینب (س) بود و او برای انجام امور فرماندهی از ایشان فرمان میگرفت.

۲. یکی از کارهای بزرگ سردار سلیمانی نیروسازی و کادرسازی بود. او در مجموعه خودش ده‌ها و صدها سلیمانی ساخت. او بیشتر بر ایمان و اعتقادات تاکید داشت و آن را محور قرار می‌داد. سردار سلیمانی ضمن هوشمندی و رصد تحولات نظامی جبهه غربی-اسرائیلی، بدون سروصدا به راه‌اندازی گروه‌های شبه نظامی دست زد و امروزه این واحدها به صورت یک زنجیره درآمده‌اند.

۳. «مدیریت جهادی» یکی از کلیدواژه‌هایی است که بارها از سوی رهبر معظم انقلاب تکرار شده است. به عنوان نمونه، ایشان در جمع مسئولین کشور فرمودند: «با حرکت عادی نمی‌شود پیش رفت، با حرکت عادی و خواب آلودگی و بی‌حساسیتی نمی‌شود کارهای بزرگ انجام داد، یک همت جهادی لازم است»، «مقام معظم رهبری، ۱۳۹۲/۱۲/۲۰». اگر ما امروز بخواهیم از الگوی مدیریت جهادی یعنی کار و تلاش بی وقفه توأم با ولایت‌مداری و مردمگرایی و ایثارگری بود (نادعلی، فتح الله، ۱۳۹۵) نام ببریم، باید از نمونه‌ای بی نظیر به نام حاج قاسم سلیمانی نام ببریم.

۴. از منظر امیرالمومنین (ع)، هیچ یک از واجبات الهی همانند وفای به عهد نیست و قطعاً اهمیت این خصیصه برای رهبران و فرماندهان بسیار بیشتر از سایرین خواهد بود. نمونه بارز آن وفای سردار به وعده صادقی بود که در مراسم چهلمین روز شهادت یکی از شهدای مدافع حرم (شهید حسین پور) به همه مردم کشورهای اسلامی داد؛ پایان کار داعش در کمتر از سه ماه (سخنرانی در روستای شلمان شهرستان لنگرود، ۳۰ شهریور ۱۳۹۶). اتفاقی که با مجاهدت‌های حاج قاسم سلیمانی و جبهه مقاومت رخ داد و ملت‌های منطقه شهد شیرین آن را پس از سال‌ها گرفتاری چشیدند.

۵. «بینیم دشمن چه خطی را دارد دنبال می‌کند، همه باید این حقیقت را بفهمند، دشمن را بشناسند، مواظب باشند که دشمن در سنگر خودی جا نگیرد» (دیدار با میهمانان کنفرانس وحدت اسلامی). این فرازی از بیانات رهبر فرزانه انقلاب اسلامی است؛ که اشاره به راهبرد دشمن‌شناسی

داشته است. سردار سلیمانی بارها و بارها توانست واقعیت دشمنان را در صحنه‌های مختلف داخلی و منطقه ای و فرمانطقه ای بشناسد و با هوشیاری بی مانند خود، توطئه های آنان را خنثی کند.

۶. فرماندهی سردار سلیمانی در صحنه نبرد و یا به عبارت دیگر فرماندهی از نزدیک بود. سردار سلیمانی در سوریه مدام در صحنه های نبرد و درگیری حضور داشت. در هیچیک از ارتش های دنیا نداریم که بالاترین رده فرماندهی در جلوترین نقطه نبرد آن هم در شرایط سخت، حضور پیدا کند و نیروهای خودی را برای تسلط بر دشمن فرماندهی کند.

۷. تمامی سلیقه ها، فرهنگ ها، ادبیات ها و حتی عقیده ها در بین نیروهای سردار سلیمانی حضور داشتند. در میان نیروهای تحت امر حاج قاسم شیعیان، اهل تسنن، مسیحیان و... حضور داشتند. او همه آن ها را در یک قالب و برای یک هدف مشترک در شرایط سخت به صحنه می آورد، سازماندهی و مدیریت می کرد.

۸. فرماندهی بر قلب نیروها، از ویژگی فرماندهی سردار سلیمانی است. نه تنها ایرانی ها که ملت های مسلمان منطقه به شدت به سردار سلیمانی عشق می ورزند و او بر قلب ها فرماندهی می کند.

۹. استقامت، انتخاب سخت ترین مسیر است. حاج قاسم، خود را سپر قرار داده بود تا مردمانش سر راحت بر بالین بگذارند. حاج قاسم معنای استقامت را در وجوه مختلف به منصه ظهور رساند و تا پای جان بر عهدی که بسته بود محکم و راسخ ایستاد و هیچ گاه نه کم آورد و نه کم فروشی کرد.

بحران های اجتماعی عراق و شکل گیری داعش

از لحاظ ژئوپلیتیک کشور عراق به دلیل قرار گرفتن در تقاطع سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا و مسیر شرق به غرب از موقعیت استراتژیکی خاصی برخوردار است. کشور عراق از جنوب با عربستان سعودی و کویت، از غرب با اردن و سوریه، از شرق با ایران و از شمال با ترکیه همسایه است. عراق یکی از بزرگ ترین کشورهای دارای منابع نفت است. این کشور دارای ۱۴۳ میلیارد بشکه ذخایر تأیید شده نفتی است. جمعیت عراق حدود ۱۳ میلیون نفر (آمار ۲۰۰۹) است. عرب ها ۷۵ الی ۸۰ درصد، کردها ۱۵ الی ۲۰ درصد، ترکمانان، آشوریان و غیره حدود ۵ درصد از

جمعیت عراق را تشکیل می‌دهند. همچنین حدود ۶۰ الی ۶۵ درصد مردم عراق شیعه، ۳۲ الی ۳۷ درصد سنی و ۳ درصد مسیحی و پیروان سایر ادیان هستند. (لو استرنج، بیتا: ۲) از نظر ساختار اجتماعی فرهنگی عراق به سه حوزه کاملاً متفاوت قابل تقسیم است. در حوزه مرکزی عراق اعراب سنی، در شمال کردها و در جنوب شیعیان سکونت دارند و هر کدام از این گروه‌ها دارای شاخصه‌های فرهنگی و اجتماعی خاص خود هستند. شیعیان بیشتر در مناطق جنوبی و مرکزی عراق سکونت دارند. وجود مقبره امامان شیعی در شهرهای کربلا و نجف و همچنین وجود حوزه علمیه نجف و در نتیجه حضور دائمی علمای شیعی در این شهرها باعث تقویت فرهنگ شیعی شده است و این امر شیعیان عراق را از نظر فرهنگی به ایرانیان شیعی مذهب نزدیک ساخته است. اعراب سنی بخش دیگری از ساختار فرهنگی اجتماعی عراق را تشکیل می‌دهند. این بخش از ساختار فرهنگی عراق بر اساس قومیت عربی و مذهب سنی ایجاد شده و به دلیل حاکمیت اقلیت اعراب سنی در طول دهه‌های گذشته در عراق تقویت شده است. گرایش‌ها و عصبیت عربی این بخش از عراق بسیار قدرتمند بوده و پان عربیسم به عنوان یک ایدئولوژی سیاسی فعال در عراق و حتی جهان عرب در این فرهنگ ریشه داشته است. (روحانی، ۱۳۸۸: ۶۹). کشور عراق پس از زوال امپراتوری عثمانی، چه در دوران قیومیت و چه در دوران استقلال، همواره با بحران‌های داخلی ناشی از فقدان اجماع عمومی در مورد هویت ملی و مشروعیت حکومت مرکزی درگیر بوده و روند ایجاد دولت ملی یکی از نگرانی‌های اساسی حکومت‌های روی کار آمده در بغداد بوده است عراق به دلیل تنوع قومی-فرقه‌ای، سیاسی-اجتماعی و مذهبی-ایدئولوژیکی که می‌توان آن را ذیل بحران هویت مورد بررسی و تبیین قرارداد، همواره از «آسیب‌پذیری» و «شکندگی» بالایی برخوردار بوده است (لاری دیموند، ۱۹۸۹: ۱۲۸). به نظر می‌رسد ریشه‌ای‌ترین بحران پس از سقوط صدام را باید در جایی غیر از شرایط سیاسی-امنیتی یا اختلافات سیاسی میان گروه‌های قومی-مذهبی و حتی تنازعات درون جریان‌های کردی، خانواده اهل سنت یا شیعیان جست‌وجو کرد. موضوع اصلی که در تحولات کنونی عراق اندک‌اندک و بیش از گذشته چهره خود را نمایان می‌سازد بحران هویت بوده است. گذر به دموکراسی در کشور عراق از سال ۲۰۰۳ آغاز و در سال ۲۰۰۵ قانون اساسی آن تدوین و تصویب شد و بحران مشروعیت آن را در مسیر اصلاح قرار داده است، اما کاملاً حل نشده است، ولی موانع جدی در شکل‌گیری هویت واحد در عراق وجود دارد که

مهم‌ترین عوامل شکل‌گیری بحران هویت در عراق که زمینه‌ساز و تأثیرگذار بر شکل‌گیری داعش در عراق بوده عبارت‌اند از:

(۱) **چالش‌های امنیتی:** عراق، کشور اشغال‌شده‌ای بود که ارتشی برای برقراری امنیت در اختیار نداشت و مهم‌تر از آن، روند انتقال قدرت در این کشور به‌کندی پیش می‌رفت و با دخالت بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی امکان اجماع در مورد ساخت دولت وجود نداشت و نبود امنیت در یک کشور جنگ‌زده توجیهی برای حضور نیروهای خارجی در یک کشور را فراهم می‌کرد. (کلود، ۲۰۰۷) نبود ارتش در یک کشور از ضعف دولت حکایت دارد در سال ۲۰۰۳ پل برمر در یک اقدام انحلال ارتش عراق را اعلام کرد و اکنون ارتشی که تأمین‌کننده امنیت عراق باشد در این کشور وجود خارجی ندارد. (حبیب الغالبی، ۲۰۰۷: ۲۳۹) و بعد از خروج نیروهای نظامی آمریکا از کشور عراق خلأ نبود ارتش قوی بیشتر قابل‌لمس بوده و یکی از عوامل قدرت‌گرفتن گروه‌های تروریستی از جمله داعش را باید در ناکارآمدی ارتش این کشور جست‌وجو کرد.

(۲) **عدم شکل‌گیری دولت قوی:** بعد از سال ۲۰۰۳ نخبگانی که در کشور عراق به حکومت رسیده‌اند سیر طبیعی رشد را طی نکرده‌اند، بلکه آن‌ها مدیون دگرگونی سریع شرایط و اشغال این کشور توسط آمریکا هستند و به‌قدرت‌رسیدن آن‌ها تابعی از جهت‌گیری فردی و گروهی آن‌ها در مقابل ایالات متحده بوده است. (سعد، ۲۰۰۹: ۱۸۸) ملت‌سازی وظیفه اصلی و اولیه دولت‌هایی است که می‌خواهند به توسعه دست یابند و یک کشور واحد و یکپارچه را پدیدآورند و طی این چند سال علی‌رغم شکل‌گیری قانون اساسی، ولی دولت کارآمد و قوی در کشور عراق که دارای تنوع قومی - فرقه‌ای، سیاسی - اجتماعی و مذهبی - ایدئولوژیکی است شکل نگرفته است و دولت نتوانسته زمینه‌ساز هویت ملی در عراق شود و همواره دولت عراق به دلیل تنوع قومی از «آسیب‌پذیری» و «شکندگی» بالایی برخوردار خواهد بود.

(۳) **گسترش طایفه‌گرایی:** طایفه‌گرایی مهم‌ترین مانع شکل‌گیری یک دولت قوی در عراق بوده است و این عامل مانع به‌وجودآمدن یک هویت واحد در این محدوده جغرافیایی شده است درحالی‌که در بقیه کشورها، ملت حول یک عامل وحدت‌بخش که هویت جمعی تمام افراد

جامعه است شکل می‌گیرد در عراق علائق مذهبی و طایفه‌ای هنوز مهم‌ترین عامل اجتماعات انسانی است. در واقع این مشکل اساسی عقلانیت عربی است. (الجواهری، ۲۰۰۰: ۹۸) نتیجه طایفه‌گرایی قوی دولت ضعیفی خواهد شد که به نفوذ دیگر بازیگران خارجی در این کشور منجر خواهد شد و کشور عربستان و سایر کشورهای حاشیه خلیج فارس از این ظرفیت موجود در عراق استفاده کرد و باتوجه به وابستگی مذهبی و قومی اقدام به زمینه‌سازی و تحریک جریانات واگرا با دولت مرکزی کردند.

۴) حضور اشغالگران: امریکا استراتژی خود در عراق را مکرراً تغییر داده؛ امریکا قبل از حمله استراتژی خود را بر پایه خلع سلاح عراق از سلاح‌های کشتار جمعی، مبارزه با تروریسم، سرنگونی دیکتاتور و آزادی مردم عراق قرارداد و در مقطعی، استراتژی به حاکمیت رساندن یک دیکتاتور دست‌نشانده و در مقطعی دیگر، استراتژی ایجاد تفرقه و جنگ داخلی برای بقا در عراق اتخاذ کرد. هر یک از این استراتژی‌ها برنامه‌ریزی خاص خود را می‌طلبد؛ بر همین اساس تناقض در رفتار امریکا در سه سال گذشته به دلیل استراتژی‌های مختلف بوده است؛ از این‌رو، تحقیرهایی که از حضور اشغالگران متوجه روان جامعه عراق شده به حدی بود که عدنان پاچه چه، وزیر خارجه سابق عراق، اعلام کرده بود حقیقت این است تمام عراقی‌ها بدون استثنا خواهان خروج نیروهای خارجی از این کشور هستند و در نظرسنجی مؤسسه گالوپ نیز آمده که حدود ۷۵ درصد عراقی‌ها به چشم اشغالگر به امریکایی‌ها نگاه می‌کنند نه آزادکنندگان آنها.

به همین دلیل امریکا طی توافقی با کشور عراق نیروی نظامی خود را از کشور عراق خارج کرد، ولی با اتخاذ استراتژی جدید که ایجاد تفرقه و جنگ داخلی در عراق بوده شرایط در عراق را به سمتی هدایت می‌کند که دولت عراق و مردم را خواهان بازگشت مجدد نیروی نظامی امریکا به عراق برای مقابله با داعش کند.

۵) بازگشت عشایر به صحنه سیاسی عراق: امریکا با از میان بردن دولت و ارتش در عراق به ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی و تاریخی این کشور توجه نکردند و دولت و ارتش قوی را نتوانست جایگزین آن نماید از این‌رو عشایر عراق که بیش از ۷۰ درصد از مساحت عراق را در اختیار دارند در وضعیت سیاسی جدید نفوذ خود را گسترش دادند و عشایر با سازمان‌دهی گروه‌های نظامی و شبه‌نظامی امنیت حوزه تحت کنترل خود را بر عهده گرفتند. (مجموعه من

الباحسین، ۲۰۰۸: ۲۰۳) گسترش و افزایش نفوذ عشایر باعث عدم شکل‌گیری هویت ملی و ملت‌سازی در عراق توسط دولت شده است. آنچه در حال حاضر در عراق مشاهده می‌شود، پدیده‌ای است که می‌توان تحت عنوان بحران هویت و بحران مشروعیت یاد کرد که بخشی از آن از عدم ناکارآمدی قانون اساسی و عدم اجرای قانون اساسی بوده است و خود قانون اساسی به جای اینکه مرجع حل اختلاف باشد محور مبارزه است و همه نیز تلاش می‌کنند این قانون اساسی را تغییر دهند یا تفسیر کنند تا بتوانند به قدرت برسند.

مدیریت شهید سلیمانی در عراق:

ایران و عراق به دلایل زیر دارای ارتباطات گسترده بوده و در این گذار از گذشته تاکنون روابط گوناگونی را با هم تجربه کرده‌اند: همسایگی مرزهای طولانی مشترک، ارتباطات فرهنگی عمیق، قرار گرفتن عتبات عالیات در عراق و حرم امام رضا(ع) و حضرت معصومه(س) در قم، ارتباط حوزه علمی نجف و قم، مراودات اقتصادی و تجاری، تأثیر وضعیت امنیتی دو کشور بر یکدیگر، دارا بودن اکثریت شیعه و... .

با اشغال عراق توسط آمریکا در سال ۲۰۰۳م، قطعاً ایران نمی‌توانست نسبت به حوادث عراق بی‌توجه باشد چراکه امنیت کشور به طور مستقیم و غیر مستقیم از این اتفاقات تأثیر می‌پذیرفت لذا از ابتدای امر نیروی قدس سپاه به فرماندهی شهید سلیمانی مسئولیت پرونده عراق را برعهده گرفت و در طول مدت زمان حمله‌ی آمریکا به عراق تا پایان جنگ و پس از حمله‌ی داعش به عراق تا شکست این گروه تروریستی به صورت مستقیم و میدانی در صحنه‌ی نبرد حضور داشت و فرماندهی و هدایت و کنترل بحران را برعهده داشت. مدیریت این بحران از سوی شهید سلیمانی تنها به فرماندهی نظامی بحران یا همان زمان شکل‌گیری بحران محدود نبود و ایشان اقداماتی انجام میداد که بتواند از بحران‌های آتی نیز پیشگیری نماید و بر سایر مناسبات دو کشور علاوه بر مسائل امنیتی هم تأثیر مثبت داشته باشد. اگر بخواهیم گوشه‌ای از اقدامات شهید سلیمانی در عراق که بر مراحل سه گانه‌ی بحران داعش (قبل از بحران، حین بحران، بعد از بحران) تأثیر گذار بود را نام ببریم می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

- انجام اقدامات فرهنگی متنوع در دو کشور در راستای ایجاد ارتباط هماهنگ پیوند بین

ملت‌ها

- تبدیل عراق به باتلاق آمریکا با استفاده از ظرفیت‌های محور مقاومت
- هدایت احزاب مختلف عراقی در بحران‌های سیاسی و خفه کردن توطئه‌های سیاسی آمریکا در نطفه در مقاطع مختلف
- اقدام به بازسازی عتبات‌عالیات به‌عنوان اماکن وحدت‌بخش مذهبی شیعیان دو کشور
- نجات منطقه، عراق و کردستان عراق از فتنه صهیونیستی - آمریکایی تجزیه
- عمق‌بخشی به نفوذ ایران در منطقه و ایجاد ارتباط وسیع در مسائل فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و امنیتی بین ایران و عراق
- جلوگیری از تبدیل عراق به پایگاه‌های وسیع نظامی و امنیتی آمریکا در منطقه
- اقدام در جهت انتقال سپاه بدر به عراق و ساختار و سازماندهی آنها به‌عنوان تشکیلات سیاسی - نظامی در ساختار عراق
- ترویج، رشد و توسعه و هماهنگی در جهت برگزاری هرچه گسترده‌تر راهپیمایی اربعین به‌عنوان بزرگ‌ترین اجتماع مذهبی در دنیا و نمایش قدرت شیعیان و وحدت آفرینی و امنیت بخشی به عراق با احیاء راهپیمایی اربعین
- پیش‌بینی و توسعه و تجهیز موبک‌ها در داخل و خارج کشور و بهره‌برداری از این تشکیلات در مواقع بحرانی
- مقابله با سلطه آمریکا بر عراق و از بین بردن زمینه سلطه بر منطقه
- نجات کردستان عراق از حمله داعش با عملیاتی برق‌آسا و در اوج ناامیدی و استیصال کردستان عراق
- ارتباط گسترده با گروه‌های قومی و عشایری و مذهبی عراق و نخبگان سیاسی و نظامی و استفاده از این ارتباطات در راستای حمایت از مردم عراق در انتخابات و روی کار آمدن دولتی قوی و مستقل در عراق
- ارتباط خوب با مراجع عراق و اخذ فتوای مرجعیت در بسیج عمومی مردم برای نجات عراق در حمله داعش
- بازگرداندن کرکوک به دولت مرکزی عراق در راستای جلوگیری از ایجاد اختلافات بین دولت مرکزی و کردستان عراق

- نجات عراق در برابر همه داعش با انتقال تجهیزات نظامی و اعزام مستشاران نظامی به عراق و انتقال مؤثر تجربیات
- همراه کردن احزاب، گروه‌ها و عشایر اهل سنت برای مواجهه با آمریکا
- یکپارچه‌سازی جبهه مقاومت با بنیان‌گذاری و سازمان‌دهی یگان‌ها و هسته‌های مقاومت در کشورهای منطقه

مراحل اجرای تحلیل مضمون

در این مقاله، ضمن بررسی وصیت‌نامه و سخنرانی‌های شهید سلیمانی، فرمایشات رهبر معظم انقلاب و اظهارات و دیدگاه‌های یاران و هم‌زمان شهید و اسناد و منابع کتابخانه‌ای موجود و با بازخوانی مکرر داده‌ها، ایده‌های اولیه درباره کدگذاری و الگویابی شکل گرفته و کدهای اولیه و کدگذاری با در نظر داشتن الگوی مدیریت بحران حاج قاسم سلیمانی و به صورت روشن و تمرکز بر موضوع انجام شد. سپس با شکل گرفتن فهرستی طولانی از کدهای مختلف، مضامین برای تحلیل کدها در سطحی کلان‌تر و در قالب مضامین مرتب شدند. با بررسی و پالایش، شناسه‌های اولیه در قالب ۲۷۱ مضمون پایه شناسایی شد.

به جهت پالایش، مضامینی که دارای یک معنی واحد بودند تشکیل یک مضمون را داده و برخی از مضامین نیز تفکیک شدند. مضامین پایه در قالب ۲۷۱ مضمون دارای معنای واحد مشترک و در ۸۷ طبقه مضامین سازمان‌دهنده و ۱۰ مضمون فراگیر سازماندهی شد. که پس از اشباع نظری و شکل‌گیری مطلوب شبکه مضامین، نتایج تحلیل با سؤال اصلی پژوهش و مبانی نظری مرتبط شد.

یافته‌های پژوهش

باتوجه به تعداد بالای واحدهای معنایی و مضامین پایه در این مقاله، تنها گزیده‌ای از واحدهای معنای و مضامین پایه منتخب ارائه می‌گردد.

جدول ۱) استخراج کدهای اولیه

ردیف	گزاره‌ها	کدگذاری اولیه	شماره کد
۱	رهبری اخلاص مدارانه این عزیز بزرگوار یک عوامل زمینه‌ساز دارد که در واقع به‌عنوان زیرساخت یا فونداسیون آن رهبری محسوب می‌شود.	رهبری اخلاص مدارانه	I1-1
۲	واقعاً او مؤمن بود به معنای واقعی. ایشان در دیداری با یکی از علما در تشریح دفاع مقدس و دفاع از حرم و عرصه جهاد فرمودند: من در یک جمله خدا را در میدان نبرد لمس کردم. ایشان ایمان به قدرت خدا و ایمان به هدایت خدا و ایمان به لطف و رحمت خدا داشت.	ایمان به خدا	I1-2
۳	واقعاً از سیم‌خاردار نفس عبور کرده بود... واقعاً دنیا در چشم حاج‌قاسم کوچک بود. یعنی هیچ وجه از دنیا برای حاج‌قاسم موضوعیت نداشت. نه پست، نه پول و نه مقام. حاج‌قاسم مکرر در بحث مبارزه با خود و مبارزه با نفس و جهاد اکبر سیر تکاملی داشت.	جهاد با نفس	I1-3
۴	آن اعتقادی که به ولایت پیامبر و ائمه هدی دارد این است که ولایت از آن خداست و خداوند طی سلسله‌مراتی این ولایت را تفویض فرموده تا رسیده به ولایت‌فقیه. حاج‌قاسم در جلسه‌ای فرمودند که مردم از اعضای بدن خویش آن عضوی که یک جفت است یکی را هدیه می‌دهند؛ مثلاً از کلیه خود یکی را هدیه می‌دهند؛ ولی من عضو تکم؛ یعنی قلبم را به رهبری هدیه می‌کنم و لذا اگر در موضوعی نظر رهبری متفاوت با همه نظرهای دیگر بود ایشان معتقد بود که آقا به‌عنوان نایب امام عصر و مدیر اداره‌کننده این جامعه حکیم الهی است که بیانات ایشان حکیمانه است و نشئت‌گرفته از قرآن و کلام اهل‌بیت (ع) است و لذا نظر ایشان فصل‌الخطاب است.	ولایت‌مداری	I1-4
۵	ایشان محدود در ساعات اداری، وظایف اداری و کذا نبود. هر وقت و هر کجا و هر مقدار که لازم بود حضور پیدا می‌کرد.	حرکت جهادی	I1-5

ردیف	گزاره‌ها	کدگذاری اولیه	شماره کد
	حالا این حضور یک موقع در وسط میدان در سوریه و یا در عراق است و یا در سیل خوزستان است و یا در شورای امنیت ملی کشور و یا در سیستم تشکیلات حکومت که بتواند مشکلی را حل کند.		
۶	واقعاً ایشان بیزار بود از این که غیر از آن چیزی که هست به نمایش بگذارد. ایشان به شدت تلاش داشت که مخفی باشد و مرتب می‌فرمود: سعی کنیم که دیده نشویم؛ چون کس دیگر ما را می‌بیند.	پرهیز از تظاهر	I1-6
۷	همه از احساس محبت و ابراز محبت ایشان برخوردار بودند و به گونه‌ای برخورد می‌کرد که هر کس احساس کند حاج قاسم مال خودشان است. چتر محبت و احساسات ایشان واقعاً گسترده بود.	ابراز احساسات	I1-7
۸	یکی از فرماندهان مقاومت عراقی می‌گفت که دو سال در زندان آمریکایی‌ها بودم و حاج قاسم از طریق واسطه‌ای بدون اینکه امتیازی بدهد باعث آزادی من شد؛ ولی هیچ‌گاه آن را به روی من نیاورد و حتی بیان هم نکرد تا بعدها من از طریق واسطه متوجه شوم ایشان پیگیر و عامل آزادی من بوده است.	خدمت بی‌منت	I1-8
۹	امور شخصی زندگی ایشان حاشیه بود به نحوی و متن زندگی - اش خدمت به انقلاب بود. با نبوغ و استعداد و هوشی که شهید سلیمانی داشت می‌توانست به هر جایی برسد، اما ایشان خدمت را بر هر چیزی ترجیح داد.	وقف شدن برای انقلاب	I1-9
۱۰	ایشان مصداق اتم و مجسمه صداقت بود. با هیچ‌کس از روی مصلحت سخن نمی‌گفت و آنچه واقع امر بود در میان می‌گذاشت.	صداقت	I1-10
۱۱	حاجی در مدیریت خیلی جدی و سخت‌گیر بود، اما محبت ایشان عجیب بود و چتر محبتش پهن بود و لذا نمی‌خواست هیچ‌کس از او رنجیده شود و این عامل جاذبه ایشان بود، محبت حاجی شامل حال همه بود.	محبت	I1-11

فصلنامه مطالعات مدیریت بحران

ردیف	گزاره‌ها	کدگذاری اولیه	شماره کد
۱۲	هیچ‌کس حتی این احساس را هم نداشت که حاجی خودش را می‌گیرد. متواضع بود به تمام معنا.	تواضع و فروتنی.	I1-12
۱۳	در عرصه‌های مختلف سیاسی و نظامی شجاع بود و از مصادیق بارز آن قضیه آمرلی بود که با آن محدودیتی که دشمن درست کرده بود ایشان شجاعانه وارد عرصه شد.	شجاعت	I1-13
۱۴	واقعاً از داخل شدن در دل عملیات و کار و خطر هراس نداشت.	خطرپذیری	I1-14
۱۵	در کار بسیار جدی و قاطع بود و از مصامحه دور بود.	قاطعیت	I1-15
۱۶	ایشان با وجود اینکه مجروحیت داشت با این وجود تلاش مضاعف و خستگی‌ناپذیر داشت.	خستگی‌ناپذیری	I1-16
۱۷	بعضی وقت‌ها حاج قاسم ده روز در تهران بود؛ ولی وقت نمی‌کرد خانه برود.	تعهد کاری	I1-17

در ادامه مضامین مستخرج از واحدهای معنایی در قالب شبکه مضامین ترسیم شدند و مضامین دارای معنی واحد، یک مضمون واحد را شکل داد. مضامین پایه در این گام در قالب ۸۷ مضمون دارای واحد معنای مشترک در طبقه مضامین سازمان‌دهنده و ۱۰ مضمون فراگیر خوشه‌بندی شدند. در پایان، پس از اشباع نظری داده‌ها، با استفاده از شبکه، مجدداً متن اصلی و مضامین بررسی شد و تلاش شد هر یک از مضامین شناخته شده را تعریف نمود که در جدول ۲ این مقاله قابل مشاهده است.

جدول ۲: شبکه مضامین استخراج شده

مضامین پایه (شاخص‌ها)	مضامین سازمان‌دهنده (مؤلفه‌ها)	مضمون فراگیر (ابعاد)	مضمون اصلی
ایمان عملی	توحید مداری	ویژگی‌های فردی	الگوی مدیریت بحران بر اساس مکتب حاج قاسم سلیمانی
احترام به طبیعت			
تدین و دین‌داری			
معرفت به خدا			
ایمان و توکل به خدا در			

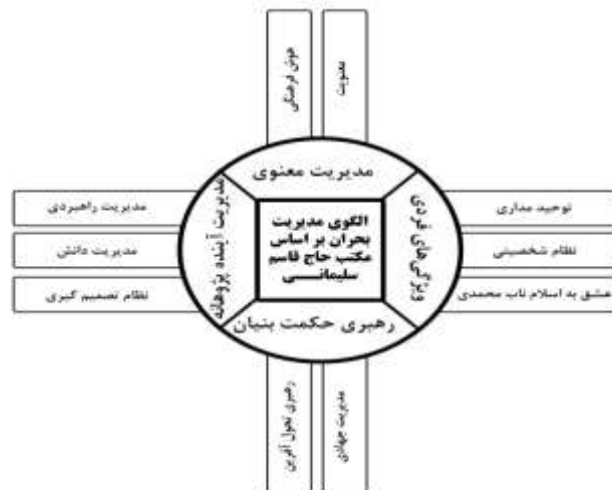
			کارها
			ولایت‌مداری
		نظام شخصیتی	تواضع و فروتنی
			شجاعت
			جهاد با نفس
			صداقت
			محبت
			قاطعیت
			تیزهوشی
			انتقادپذیری
			خودشناسی
			ساده‌زیستی
			صبر و بردباری
			کمال‌یافتگی
		عشق به اسلام ناب محمدی	خدمات به اسلام و مسلمین
			اتکا به اسلام ناب محمدی در کارها
			توجه به عزت اسلام و مسلمین
	رهبری حکمت بنیان	مدیریت جهادی	رهبری اخلاص‌مدارانه
			حرکت جهادی
			خدمت بی‌منت
			وقف شدن برای انقلاب و مردم
			خستگی‌ناپذیر و تلاش مضاعف
			تعهد کاری
			منطقی‌بودن

			مربوگی و نگاه تربیتی
			نگاه الهی به زیرمجموعه
			ایثار در کار
			بهره‌گیری از مدل رفتاری شهدا
			تشکیل سازمان‌های مردم-نهاد
			اعتقاد صادقانه به نقش مردم
		رهبری تحول‌آفرین	جدیت در کار
			ایجاد انگیزه در زیرمجموعه
			رفتار پدران
			برخورد مدبرانه با افراد خاطی
			توجه به حرمت انسانی
			ارتباط صمیمی با مسئولین
			مهارت ارتباطی
	مدیریت آینده‌پژوهانه	مدیریت راهبری	نگاه جهانی
			آینده‌نگری
			توسعه کمی و کیفی
			تفکر انتقادی
			عقلانیت
			پیش‌بینی بحران‌های آتی
			ریسک‌پذیری
			تاب‌آوری
		مدیریت دانش	مدیریت تجارب
			مدیریت هوشمندانه و میدانی

			جوان‌گرایی
			تعامل با زیرمجموعه
			مشاوره
			آموزش اثربخش نیروها
		نظام تصمیم‌گیری	تصمیم‌گیری عقلایی
			الگوبرداری از دفاع مقدس
			تعامل سازنده با نهادها و نیروها
			سازماندهی و نظارت دقیق امور
			ساختار مدیریتی دقیق
			زمان‌سنجی
	مدیریت معنوی	نظام معنوی	ارادت به اهل‌بیت
			انجام فرایض دینی در سخت‌ترین شرایط
			عدم تظاهر و ریا
			پاسداری از ارزش‌ها
			تأسی از ولایت اهل‌بیت
			عدالت اجتماعی
			جاذبه و دافعه (فراجناحی، فراقومی و فراملیتی)
			ارتباط مستمر با خانواده شهدا
			دشمن‌شناسی
			مقاومت و ایستادگی
			جان فدا
			ظلم‌ستیزی
			توجه به حرمت انسانی
			تکلیف‌مداری

		هوش فرهنگی	تعامل با اقشار مختلف
			توجه به مردم و نیروها
			عدم دسته‌بندی افراد

شبکه مضامین مستخرج از واحدهایی معنایی مرتبط با مسئله پژوهش برای ترسیم نقشه ذهنی با استفاده از نرم‌افزار مکس کیودا برای خلاصه‌سازی و ساده‌سازی به شکل تصویری منسجم و قابل‌استناد ترسیم گردید.

نمودار ۱: الگوی مدیریت بحران مبتنی بر منظومه فکری حاج قاسم سلیمانی

فرایند مدیریت بحران از منظر حاج قاسم سلیمانی:

باتوجه به اینکه شاخص‌ها و گام‌های احصا شده در حوزه مدیریت بحران حاج قاسم سلیمانی دارای پراکندگی زمانی، مکانی و مخاطبین است، استنباط این مطلب که تمامی این مراحل و گام‌ها به صورت متوالی باید مورد توجه و رعایت قرار گیرد دشوار است لکن بر اساس جمع‌بندی صورت گرفته در این مقاله، به صورت کلی، گام‌های مدیریت بحران به صورت زیر قابل تصور است.

مدیریت بحران شهید سلیمانی با توجه به بحران‌های مختلف و متنوعی که ایشان با آنها روبرو بوده‌اند و نحوه مدیریت خاص و منحصر به فرد ایشان در این بحران‌ها نشان می‌دهد که شهید سلیمانی با درس‌آموزی از مکتب متعالی اسلام و پرورش در مکتب انقلاب اسلامی و امامین انقلاب و تجربه‌اندوزی در برهه‌های حساس و سرنوشت‌ساز نظام نوعی رهبری حکمت بنیان بوده است که می‌تواند الگوی جدیدی برای بهره‌برداری در بحران‌های آتی کشور و منطقه توسط مدیران و مسئولان نظام و همه مدیران خرد و کلان باشد. از مکتب آن شهید بزرگوار به نمایش بگذارد. امروز شهید سلیمانی تنها یک فرمانده نظامی یا یک دیپلمات یا یک مدیر نیست؛ بلکه الگویی است برای تمام مدیران و مکتبی است درس‌آموز که همه می‌توانند بنا به مسئولیت و وظایف و ظرفیت خود از آن بهره ببرند. مقام معظم رهبری بارها با بیان شایستگی‌ها و صفات و خصوصیات شهید سلیمانی لزوم توجه و درس‌آموزی از مکتب این شهید عزیز را تبیین فرموده‌اند: "حاج قاسم از دفاع مقدس تا پایان عمر، با شجاعت به دل خطر می‌رفت، اما در عین حال باتدبیر و فکر و منطق عمل می‌کرد و نه تنها در میدان نظامی بلکه در میدان سیاست هم شجاعت و تدبیر توأمان داشت و سخنانش قانع‌کننده، منطقی و تأثیرگذار بود که بنده این واقعیت را بارها به دوستان فعال در عرصه سیاست گفته‌ام، در مسائل داخلی اهل حزب و جناح و این‌گونه تقسیم‌بندی‌ها نبود، اما به شدت انقلابی و پایبند به خط نورانی و مبارک امام بود و انقلاب و انقلابی‌گری، خط قرمز جدی او بود. حاج قاسم واقعاً ذوب در انقلاب بود و برخی سعی نکنند که این واقعیت را کم‌رنگ کنند."

به کارگیری الگوهای غیربومی مدیریت بحران که در بستر تمدنی غیراسلامی رخ داده در حل بحران‌های کشور به نیازها، اصول، ظرفیت‌ها، فرهنگ و... توجه نمی‌شود و لذا تقلید محض از این

نوع مدیریت و تجارب قابل پذیرش نیست و بومی سازی الگوهای مدیریتی با در نظر گرفتن تمدن اسلامی و فرهنگ بومی و ظرفیت‌ها و ساختار و اصول کشور و البته بهره‌برداری از تجربیات بیگانگان ضروری است لکن در به کارگیری تجارب بیگانگان باید خردمندی را ضمیمه نمود تا این امر باعث نفوذ و تسلط دشمنان بر فکر و عمل ما نشود. نکته دیگر جامع‌نگری و عدم توجه صرف به تجربیات موفق و غافل ماندن از نکات نهفته در تجربیات ناموفق است.

درباره رویکرد حاج قاسم سلیمانی با توجه به آنچه از مطالب این مقاله به دست آمد این است که ایشان در مدیریت خود از رهبری حکیمانه که بر اساس آرمان‌گرایی و توجه به ارزش‌ها و نیز واقعیت‌نگر بودن در تصمیم‌گیری‌ها نشئت می‌گیرد بهره برده است به این معنا که ایشان به عنوان فرمانده و مدیر و در نقش کلی به عنوان تصمیم‌گیر برای تدبیر در امورات و وظایف جزئی و کلان، همواره دانش و هنر مدیریت را در بستری از اصول و مبانی و تعالیم مرقی اعتقادی و ارزشی خود و با در نظر گرفتن شرایط واقعی داخلی و پیرامونی حاکم بر موضوع جاری می‌ساخته و بر این اساس اقدام می‌نموده است و بدیهی است در رهبری و مدیریت حکمت بنیان و تصمیم‌گیری حکیمانه اولاً هر اندازه درک از اصول و مبانی و پابندی و التزام به آن عمیق‌تر باشد و ثانیاً شناخت شرایط و مقتضیات موضوع به واقعیت نزدیک‌تر باشد و ثالثاً آشنایی و مهارت بهره‌گیری از علوم و فنون مدیریت بیشتر باشد، تدابیر و تصمیماتی اتخاذ خواهد شد که مؤثرتر، کم‌هزینه‌تر، نتیجه‌بخش‌تر، آینده‌نگرانانه‌تر و آثار آن ماندگارتر و مصونیت بخشی آن طولانی‌تر خواهد بود. حال در این بخش از مقاله پس از آشنایی با الگوی مدیریت بحران شهید سلیمانی، این الگو را با رویکردهای مختلف مدیریت بحران بررسی می‌کنیم:

جدول ۳: بررسی الگوی مدیریت بحران حاج قاسم و سایر الگوهای مدیریت بحران

ردیف	الگوی مدیریت بحران	رویکرد بازدارنده	رویکرد رویارویی	رویکرد انفعالی	رویکرد پویا	رویکرد تصمیم‌گیر	رویکرد حکیمانه
۱	حاج قاسم سلیمانی	□	□		□	□	□

حاج قاسم سلیمانی در طول دوران فرماندهی خود در تمام حوادث و فتنه‌های داخلی و خارجی، اولویت اول را بر روشنگری مردم و بصیرت‌نخبگان قرار داده‌اند. نوع رویکرد مدیریت حاج قاسم سلیمانی در برابر حوادث و بحران‌ها، همواره در مسیر ثبات‌آفرینی، عقلانیت‌محوری، واقع‌گرایی و آینده‌نگری بوده است. ایشان با توجه به شناخت عمیقی که نسبت به مسائل جامعه و تاریخ پرفرازونشیب ایران دارند، همیشه جلوتر از نخبگان بوده‌اند. ایشان در زمان تصمیم‌گیری و برخورد با بحران‌ها، ملاک‌های دین و احکام الهی و سیره نبوی و ائمه معصومین (علیهم‌السلام) را الگوی خود قرار می‌دهند و لذا فلسفه مقابله با بحران از نظر ایشان، اجرای احکام قرآن، اقامه عدل، حفظ استقلال، آزادی، جمهوری اسلامی، وحدت و اعتماد به نفس ملی و... است. تسلط بر خویش، اعتماد به نفس، وظیفه‌مداری، قاطعیت، یقین، شجاعت، صراحت، ازدست‌ندادن فرصت، خداباوری، اعتماد و اعتقاد به نقش مردم در جهت مقابله با بحران‌ها از ایشان شخصیت بی‌نظیر و قابل‌اتکا ساخته است؛ لذا در مقام مقایسه مبانی اندیشه‌ای حاج قاسم سلیمانی با دیگر الگوهای علمی مدیریت بحران می‌توان چنین ارزیابی کرد که:

جدول ۴: مقایسه تطبیقی مبانی اندیشه‌ای حاج قاسم سلیمانی در مدیریت بحران با الگوهای علمی

ردیف	شاخص	تیری و میتراف	له‌چات	مک‌کانکی	جامع‌فینک	لینتل جان	حسینی و همکاران	پور عزت و همکاران	حاج قاسم سلیمانی
۱	مدیریت راهبردی	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۲	مدیریت دانش		☐		☐	☐	☐	☐	☐
۳	نظام تصمیم‌گیری	☐	☐	☐	☐	☐		☐	☐
۴	مدیریت معنوی						☐	☐	☐
۵	رهبری حکمت بنیان								☐
۶	توحید محوری								☐

نتیجه‌گیری و پیشنهادهای کاربردی

مهم‌ترین موضوعی که در فرماندهی سردار سلیمانی تجلی داشت، توکل به پروردگار متعال و توسل به اهل بیت علیهم السلام بود. زیرا او مطمئن بود یگانه نیروی تأثیرگذار در امور خداوند است. از کارهای بزرگ سردار سلیمانی نیروسازی و کادرسازی بود. او در مجموعه خودش ده‌ها و صدها سلیمانی ساخت. او بیشتر بر ایمان و اعتقادات تأکید داشت و آن را محور قرار می‌داد. سردار سلیمانی ضمن هوشمندی و رصد تحولات نظامی جبهه غربی-اسرائیلی، بدون سروصدا به راه‌اندازی گروه‌های شبه‌نظامی دست زد و امروزه این واحدها به صورت یک زنجیره درآمده‌اند. «مدیریت جهادی» یکی از کلیدواژه‌هایی است که بارها از سوی امام خامنه‌ای مطرح شده است. به عنوان نمونه، ایشان در جمع مسئولین کشور فرمودند: «با حرکت عادی نمی‌شود پیش رفت، با حرکت عادی و خواب‌آلودگی و بی حساسیتی نمی‌شود کارهای بزرگ انجام داد، یک‌همت جهادی لازم است. الگوی مدیریت جهادی ایشان کار و تلاش بی‌وقفه توأم با ولایت-مداری و مردم‌گرایی و ایثارگری بود.

نمونه بارز آن وفای به عهد سردار سلیمانی و وفای به عهد این شهید والامقام بود. اتفاقی که با مجاهدت‌های حاج قاسم سلیمانی و جبهه مقاومت رخ داد و ملت‌های منطقه شهد شیرین آن را پس از سال‌ها گرفتاری چشیدند. فرماندهی سردار سلیمانی در صحنه نبرد و یا به عبارت دیگر فرماندهی از نزدیک بود. سردار سلیمانی در سوریه مدام در صحنه‌های نبرد و درگیری حضور داشت. در هیچ‌یک از ارتش‌های دنیا نداریم که بالاترین رده فرماندهی در جلوترین نقطه نبرد آن هم در شرایط سخت، حضور پیدا کند و نیروهای خودی را برای تسلط بر دشمن فرماندهی کند. از دیگر اولویت‌های سردار سلیمانی فرماندهی بر قلب نیروها، از ویژگی فرماندهی سردار سلیمانی است. نه تنها ایرانی‌ها که ملت‌های مسلمان منطقه به شدت به سردار سلیمانی عشق می‌ورزند و او بر قلب‌ها فرماندهی می‌کند.

استقامت، انتخاب سخت‌ترین مسیر است. حاج قاسم، خود را سپر قرار داده بود تا مردمانش سر راحت بر بالین بگذارند. حاج قاسم معنای استقامت را در وجوه مختلف به منصه ظهور رساند و تا پای جان بر عهده‌ای که بسته بود محکم و راسخ ایستاد.

در مقاله پس از تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از روش تحلیل شبکه مضمون‌ها به کمک نرم‌افزار تعداد ۲۷۱ مضمون پایه، ۸۷ مضمون سازمان دهنده و ۱۰ مضمون فراگیر استخراج

ودر نهایت این مضامین فراگیر ذیل ابعاد چهارگانه ویژگی‌های فردی، مدیریت معنوی، مدیریت آینده‌پژوهانه و رهبری حکمت‌بنیان که ابعاد اصلی مدیریت بحران سردار قاسم سلیمانی را نشان می‌دهند طبقه‌بندی و ارائه شده است. مدیریت بحران شهید سلیمانی در عرصه‌های مختلف از زوایای متنوعی قابل بررسی و واکاوی است لذا پیشنهادهای کاربردی زیر ارائه در جهت غنای تحقیقات قابل ذکر است:

- به محققین مدیریت بحران پیشنهاد می‌شود با در نظر داشتن فرایند مدیریت بحران مبتنی بر منظومه فکری حاج قاسم سلیمانی به منظور اعتباربخشی، یافته‌های این پژوهش را با نگرش‌های موجود در خصوص فرایندهای مدیریت بحران شامل میتراف و پیرسون، اسپرینگر، مک کانکی و... مطابقت دهند.
 - به محققین مدیریت بحران پیشنهاد می‌شود الگوی مدیریت تجارب مبتنی بر منظومه فکری حاج قاسم سلیمانی را، با سایر الگوهای مدیریت بحران شامل مدل له‌چات، لیتل جان و فینک و... با استفاده از روش‌های کمی، ارزیابی و اعتبارسنجی نمایند.
 - به مدیران بحران سازمان‌ها و نهادهای دولتی و غیردولتی پیشنهاد می‌شود بر اساس آنچه از تحلیل مضمون مدیریت بحران حاج قاسم سلیمانی ناظر بر اهمیت و ضرورت مدیریت بحران استخراج گردید؛ به تبیین چیستی، چرایی و چگونگی مدیریت بحران به منظور گفتمان‌سازی در سازمان‌ها توجه شود.
- پیشنهاد می‌شود مدیران بحران، الگو و فرایند بومی مدیریت بحران مستخرج از پژوهش حاضر را در سازمان‌های خود به صورت هم‌زمان با الگوهای رایج دیگر، پیاده‌سازی و اجرا نمایند.

فهرست منابع

- امام خمینی، سید روح اله (۱۳۷۴)، شرح چهل حدیث. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- امام خمینی، سید روح اله، صحیفه نور، ج ۱ و ۱۱ و ۱۲، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- امام خمینی، سید روح اله، وصیت‌نامه الهی، سیاسی، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- امام خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۷)، بیانات در مراسم اعطای نشان عالی ذوالفقار به فرمانده نیروی قدس سپاه ۱۹ اسفندماه، برگرفته از وبسایت دفتر نشر و حفظ آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای <https://farsi.khamenei.ir>
- امام خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۸)، بیانات در منزل سپهبد شهید حاج قاسم سلیمانی، ۱۳ آبان ماه، برگرفته از وبسایت دفتر نشر و حفظ آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای <https://farsi.khamenei.ir>
- امام خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۸)، بیانات در دیدار با مردم قم، ۱۸ آبان ماه، برگرفته از وبسایت دفتر نشر و حفظ آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای <https://farsi.khamenei.ir>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۷)، بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی. سایت KAMENEI.IR
- آخوندی، محمداقبر (۱۳۹۶)، راهبردهای فرهنگی نفوذ اجتماعی دین در آموزه‌های قرآن، فصلنامه پژوهش‌های قرآنی، دوره ۳، ش ۸۴: ۱۵۰-۱۷۳.
- اخوان کاظمی، بهرام (۱۳۹۶)، تبیین نظری رهبری امام خمینی (ره) از زاویه نقد نظریه رهبری کاریزماتیک، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، ش ۵۰: ۷-۲۶.
- افتخاری، اصغر و حسین‌زاده، ابوالحسن (۱۳۸۹)، الگوی مدیریت بحران سیاسی در سیره امام خمینی (ره)، مجله آفاق امنیت، ش ۹.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۷۷)، الخصال، ترجمه محمداقبر کمره‌ای، تهران: نشر کتابچی.
- انگناس، گاس و میتراف، ایان (۱۳۸۱)، مدیریت بحران پیش از روی‌دادن، ترجمه محمود توتونچیان، تهران: مؤسسه آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی.
- احمدی، مسعود (۱۳۸۵)، مبانی سازمان و مدیریت، ج ۷، ساری: پژوهش‌های فرهنگی.
- اختری، عباسعلی (۱۳۶۹)، مدیریت علمی مکتبی از دیدگاه اسلام، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
- اسکندری، حمید (۱۳۹۲)، الگوهای سناریونویسی در مدیریت بحران، تهران: بوستان حمید.
- اسدی، علی‌اکبر (۱۳۹۳)، روند دولت-ملت‌سازی در عراق جدید. تهران: انتشارات مؤسسه اندیشه‌سازان نور
- اسداللهی، مسعود (۹۹/۱۰/۲۰) مصاحبه با ویژه‌نامه مجازی مسیر
- امینی زارع، سیمین و جهانیان، رمضان (۱۳۹۶)، مدیریت بحران. فصلنامه تحقیقات جدید در علوم انسانی، شماره ۳۸
- امیرکبیری، علیرضا (۱۳۷۶)، مدیریت بحران، فصلنامه تدبیر، ش ۷۸، آذر.
- آنیل میکالانی، دنی میلد، ایان آی و میتروف، پل شریواستاو. (1988). Understanding industrial crisis. مجله مطالعات مدیریت. جلد ۲۵. شماره ۴
- تاجیک، محمدرضا (۱۳۷۹). مدیریت بحران: نقدی بر شیوه‌های تحلیل و تدبیر بحران در ایران، تهران: فرهنگ گفتمان.

- شیرازی، علی (۱۳۹۹)، شاخص‌های مکتب شهید سلیمانی، قم: انتشارات خط مقدم.
- زارعی، سعد الله (۱۴۰۰) پایه‌پای قاسم. تهران: انتشارات مؤسسه اندیشه‌سازان نور
- خوش‌بین، قائمی و فرحناز، باغانی (۱۳۹۷)، ریشه‌های فکری داعش، تاریخ‌نامه خوارزمی، سال ششم، شماره ۲۳، پاییز ۱۳۹۷، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، دانشگاه خوارزمی
- دانایی‌فرد، حسن؛ الوانی، سید مهدی و عادل، آذر (۱۳۸۸)، روش‌شناسی پژوهش کیفی در مدیریت: رویکردی جامع، چ سوم، تهران: انتشارات صفار.
- فرانزوی، استغن (۱۳۹۵)، روان‌شناسی اجتماعی، ترجمه مهرداد فیروز بخت و منصور قنادان، نشر رسا.
- مورفی، پری سیلاجی و گلیبین، دان آر (۱۳۹۰). مدیریت بحران در جهانی پیچیده، ترجمه رضامراد صحرایی و علی محمد احمدوند، تهران: انتشارات دانشگاه جامع امام حسین (ع)
- سلامی، حسین. کتاب فرماندهی و رهبری نظامی. (۱۳۹۲) به کوشش اکبر محمدعلی زاده. انتشارات دانشگاه جامع امام حسین (ع)
- دانایی‌فرد، حسن؛ رجب‌زاده، علی و مکی، پریسا (۱۳۹۱)، فهم و تبیین نفوذ بر مدیران در بخش دولتی، فصلنامه مدیریت سازمان‌های دولتی، دوره ۱، ش ۱: ۷-۲۲.
- رضایی، علی‌اکبر. بختیاری، مریم و قاسمی، علی (۱۳۹۰) مدیریت بحران. انتشارات یادآوران
- دلوی، محمدرضا؛ رحیمی اصل، رضا (۱۳۹۳)، بررسی اثرات پاسخ به نفوذ اجتماعی بر اعتماد کارکنان (مطالعه موردی: اداره کل امور مالیاتی استان چهارمحال و بختیاری)، پژوهشنامه مالیات، دوره ۲۳، ش ۷۱: ۹۲-۱۱۶.
- رضوی، سید محمدحسین؛ اسیوند جمعالی، حسن و منوچهری نژاد، محسن (۱۳۹۴)، رابطه نفوذ اجتماعی مدیران مدارس و توانمندسازی شغلی دبیران تربیت‌بدنی، فصلنامه مدیریت ورزشی، دوره ۷، ش ۵: ۷۵۱-۷۶۴.
- سعادت، اسفندیار. (۱۳۷۲) فرایند تصمیم‌گیری در سازمان. تهران: انتشارات دانشگاه تهران
- شیرازی، علی (۱۳۹۹) شاخص‌های مکتب سلیمانی. انتشارات خط مقدم
- سمیعی اصفهانی، علیرضا وایمان، شریف یلمه (۱۳۹۵)، واکاوی ریشه‌های شکل‌گیری داعش در سوریه و عراق، فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام، سال پنجم، شماره ۱۸، تابستان ۱۳۹۵
- حسینی، سید حسین. (۱۳۸۵) بحران چیست و چگونه تعریف می‌شود؟ فصلنامه امنیت، سال ۵، ش ۱ و ۲، صص ۵۱-۷
- صالحیان، علیرضا. (۱۳۸۳) مدیریت در شرایط بحران، فصلنامه مدیریت
- دانشکده و پژوهشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، چکیده مقالات دومین همایش بین‌المللی مکتب شهید سلیمانی، الگوی تربیت مدیران جهادی تمدن‌ساز (۱۳۹۹)، مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه جامع امام حسین (ع) سری سمینار و مقالات ۲۷
- صیاد زاده، وحیده؛ سیادت، سید علی و جمشیدیان، عبدالرسول (۱۳۹۱)، تحلیل میزان نفوذ اجتماعی مدیران گروه‌های آموزشی دانشگاه علوم پزشکی اصفهان و ارتباط آن با ویژگی‌های جمعیت‌شناختی، فصلنامه مدیریت اطلاعات سلامت، دوره ۸، ش ۴: ۵۹۳-۵۸۸.

فصلنامه مطالعات مدیریت بحران

عابدی جعفری، حسن و محمد سعید، تسلیمی (۱۳۹۰) تحلیل مضمون و شبکه‌ی مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی. فصلنامه‌ی اندیشه مدیریت راهبردی، شماره دوم، پاییز وزمستان ۱۳۹۰، شماره پیاپی ۱۰، صص ۱۵۱-۱۹۸.

«کارکرد رسانه‌ها در مدیریت بحران» نصیری، بهاره. مدیریت بحران رسانه (۱)، بی تا.
فولادی، محمد و بناکار، رؤیا (۱۳۹۶)، شیوه‌ها و شگردهای نفوذ اجتماعی، فرهنگی؛ با تأکید بر نظریه استفاده و خشنودی و نقش شبکه‌های نفوذ، فصلنامه معرفت فرهنگی اجتماعی، دوره ۸، ش ۳۰: ۵۵-۸۰.
محض، مرضیه (۱۳۹۵)، راهبردهای نفوذ اجتماعی از رهگذر خطبه قاصعه، فصلنامه السنج، دوره ۴۸، ش ۱: ۱۶۹-۱۴۱.

معیدفر، سعید و آخوندی، محمدباقر (۱۳۹۲)، تأثیر سرمایه اجتماعی بر نفوذ اجتماعی دین، دوفصلنامه آموزه‌های قرآنی، دوره ۱۷، ش ۱: ۷۱-۹۴.
ملکی زاده، فاطمه؛ دهقان، آرزو و مصطفوی، اسماعیل (۱۳۹۹)، بررسی رابطه بین نفوذ اجتماعی، بهره‌وری و کارایی، در شبکه هم نویسندگی پژوهشگران حوزه اخلاق پزشکی، فصلنامه اخلاق و تاریخ پزشکی، دوره ۱۳، ش ۱: ۲۴۰-۲۵۲.

متقی، ابراهیم (۱۳۹۹)، تبیین نظم نوین انقلابی تمدن‌ساز در مکتب شهید سلیمانی. گرفته‌شده در دی‌ماه ۱۳۹۹ از بانک اطلاعاتی شهید حاج قاسم سلیمانی

مقیمی، سید محمد (۱۳۹۴)، اصول و مبانی مدیریت اسلامی، تهران: انتشارات راه‌دان.
معروفی، حسین (۱۳۹۹)، دستاوردهای شهید سلیمانی در دوران دفاع مقدس، گرفته‌شده در دی‌ماه ۱۳۹۹ از بانک اطلاعاتی شهید حاج قاسم سلیمانی <http://mgt.ihu.ac.ir/page/hard-revenge>

مهران‌فر، ابوذر (۱۳۹۷)، برادر قاسم: جستاری در اندیشه‌های راهبردی حاج قاسم سلیمانی در حوزه ولایت، انقلاب، دفاع مقدس، شهادت، مدافعان حرم، فرهنگ و هنر، قم: مهر امیرالمومنین (ع).

متقی، ابراهیم (۱۳۹۹)، تبیین نظم نوین انقلابی تمدن‌ساز در مکتب شهید سلیمانی. گرفته‌شده در دی‌ماه ۱۳۹۹ از بانک اطلاعاتی شهید حاج قاسم سلیمانی (<http://mgt.ihu.ac.ir/page/hard-revenge>)

معروفی، حسین (۱۳۹۹)، دستاوردهای شهید سلیمانی در دوران دفاع مقدس، گرفته‌شده در دی‌ماه ۱۳۹۹ از بانک اطلاعاتی شهید حاج قاسم سلیمانی <http://mgt.ihu.ac.ir/page/hard-revenge>

مهران‌فر، ابوذر (۱۳۹۷)، برادر قاسم: جستاری در اندیشه‌های راهبردی حاج قاسم سلیمانی در حوزه ولایت، انقلاب، دفاع مقدس، شهادت، مدافعان حرم، فرهنگ و هنر، قم: مهر امیرالمومنین (ع).

نصرالله، سید حسن (۱۳۹۸)، مصاحبه صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران با دبیرکل حزب الله لبنان به مناسبت چهلم شهادت حاج قاسم سلیمانی، گرفته‌شده در دی‌ماه ۱۳۹۹ از بانک اطلاعاتی شهید حاج قاسم سلیمانی.
ظفری، حسین و رهنما، رضا (۱۳۹۸) مفهوم‌یابی بحران در قرآن و نسبت آن با سنت‌های الهی. تهران: انتشارات دانشگاه جامع امام حسین (ع)

- مارش، دیوید و استوکر، جری. (۱۳۸۴) کتاب روش و نظریه در علوم سیاسی. مترجم امیرمحمد حاجی یوسفی. ناشر پژوهشکده مطالعات راهبردی
- خامنه‌ای، سید علی. (۱۳۹۷) بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی. سایت KAMENEI.IR
- حسینی، سید حسین. (۱۳۸۵) بحران چیست و چگونه تعریف می‌شود؟ فصلنامه امنیت، سال ۵، ش ۱ و ۲، صص ۵۱-۷
- صالحیان، علیرضا. (۱۳۸۳) مدیریت در شرایط بحران، فصلنامه مدیریت
- دانشکده و پژوهشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، چکیده مقالات دومین همایش بین‌المللی مکتب شهید سلیمانی، الگوی تربیت مدیران جهادی تمدن‌ساز (۱۳۹۹)، مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه جامع امام حسین (ع) سری سمینار و مقالات ۲۷
- مجیدی، حسن. (۱۳۹۹) ویژگی‌های شخصیتی، هویتی و مدیریتی شهید حاج قاسم سلیمانی، اداره پژوهش‌های سیاسی معاونت صداوسیما جمهوری اسلامی ایران
- عرفانی فر، علی (۱۳۹۹) نقش راهبردی حاج قاسم سلیمانی در شکل‌گیری محور مقاومت و مدیریت توحیدی آن، فصلنامه حکمرانی متعالی (دانشگاه عالی دفاع ملی)، شماره یکم، صص ۷۹ تا ۶۳
- میرحسینی، سید محسن و رحیم پوراصل، ایرج (۱۳۹۸) سناریوهای پیش روی ایران در بحران‌های سوریه و عراق و راهبردهای برون رفت از آنها. پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، دوره ۹، ش ۳۰
- مصطفوی، سید محسن و همکاران (۱۳۹۸) پیامدهای حضور داعش برای کردهای عراق و سوریه، فصلنامه پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- مرادی کلارده، سجاد و سیم پر، رضا. (۱۳۹۵) شکاف‌های اجتماعی عراق و تأثیرهای آن بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با محور بحران ۲۰۱۴
- ناطق‌اللهی، فریبرز (۱۳۷۸) برنامه‌ریزی برای دستیابی به سیستم جامع مدیریت بحران تهران: مؤسسه بین‌المللی زلزله‌شناسی و مهندسی زلزله
- محمد شفیعی، محمدرضا و امیرحسین، محمد شفیعی (۱۳۹۴) بحران راهبردهای مدیریتی آن، دومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش در علوم و تکنولوژی، ۲۴ اسفند ۱۳۹۴، ترکیه
- ویژه‌نامه شهید پیروز، ویژه‌نامه مجازی مسیر (۱۳۹۸)، مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای (دام‌ظله)
- نصرالله، سید حسن (۱۳۹۹) مصاحبه با غسان بن جلدو مدیر شبکه تلویزیونی المیادین
- سپیلان، جان ای. کراندال، ویلیام، ۲۰۰۲. Crisis phanning in the nonprofit sector: should occur. , Rosental, U. Netherlands journai of sociology, 22: 103-129, 1986 " crisis decision making in the netherlands"

